

Med Fredsbaskrarnas möten i centrum

Utlandsveteraner berättar om tjänstgöring, identitet och sina relationer till varandra, andra människor och Försvarsmakten

Av Karianne Esseveld

LUNDS UNIVERSITET

Socialhögskolan

Masteruppsats (SOAN21)

HT 2014

Handledare: Vesa Leppänen

Abstract

This master's thesis centers on the meetings on one organization, the Fredsbaskrarna or Peace Berets. Its purpose is to reveal and analyze the interactions, conversations and narratives at these meetings. Fredsbaskrarna is an interest organisation started by military veterans, where local meetings and face-to-face interactions are of central importance. The concrete research questions are: Which experiences of military service and of the return home (including problematic experiences such as traumas and PTSD) are revealed and discussed by the veterans? How is a collective identity (as veteran) created? In what ways is this collective identity limited? How do veterans present themselves and how do they relate to other people's stories concerning military experience within the larger Swedish society? How do veterans talk about the Armed Forces and political responsibility?

These research questions are addressed with the aid of an ethnographic study consisting of participant observations at meetings in Skåne, in southern Sweden. Participant observation was chosen as it gives a central place to the veterans' own stories and discussions. This choice of method is unique amongst research carried out with veterans in Sweden. Qualitative researchers have mainly used interviews as the primary source of data gathering. The results of these observations are presented in two chapters. In the first chapter, the content of the meetings are presented in a descriptive way. This is done with the help of a time-frame axis, ie, what happens before, during and at the end of the meetings. In addition, different veterans and groups of veterans are presented along with the spatial aspects of the meetings themselves. In the second chapter, the empirical material is analysed under the following headings: Common experiences (experiences of military service, traumatic experiences); Helping each other; Collective identity (to (re)create a collective identity and marking boundaries in this collective identity); Self presentations (in relation to other people, to work against stereotyping and stigmatisation and to become visible in a new way); Relation to Defense Ministry, and lastly, Political responsibility. In order to create a more in-depth analysis, use of the following theories is made: Goffman's theories about self-presentation and stigma; Connell's theory about gender and masculinities. The concepts of collective identity and trauma are also important in the analysis.

Keywords: Swedish Peace Berets (Fredsbaskrarna), military veteran, experiences of military service, collective identity, trauma, PTSD, presentation of self, masculinity, stigma, Armed Forces

Nyckelord: Fredsbaskrarna, utlandsveteran, erfarenheter av militärtjänstgöring, kollektiv identitet, trauma, PTSD, självpresentation, maskulinitet, stigma, Försvarsmakten

Innehållsförteckning:

Förord	s 5
1. Introduktion	s 6
1.1. Bakgrund	s 6
1.2. Försvarsmaktens stöd till utlandsveteraner	s 7
1.3. Sveriges Veteranförbund Fredsbaskrarna	s.9
1.4. Syfte & frågeställningar	s 11
1.5. Uppsatsens innehåll	s 12
2. Förförståelse, litteraturstudier och forskning i Sverige	s 12
2.1. Min förförståelse	s 12
2.2. Litteraturstudier	s 13
2.3. Forskning om utlandsveteraner i Sverige	s 14
2.3.1. Vetenskapliga publikationer om svenska utlandsveteraner	s 15
2.3.2. Uppsatser om svenska utlandsveteraner	s 17
2.4. Populärvetenskaplig litteratur om utlandsveteraner i Sverige	s 18
3. Metod	s 21
3.1. Vetenskapsteoretiska och metodologiska perspektiv	s 21
3.2. Val av kvalitativ metod	s 23
3.3. Deltagande observationer	s 24
3.4. Deltagande observationer av fredsbaskrarnas möten	s 26
3.4.1. Tillträde till fältet	s 26
3.4.2. På fältet	s 28
3.4.3. Att lämna fältet	s 30
3.5. Analysprocessen	s 30
3.6. Etiska överväganden	s 32
4. Teorier och begrepp	s 34
4.1. Goffman: Självpresentation och Stigma	s 34

4.2. Identitet	s 36
4.3. Trauma	s 37
4.4. Genus och Maskulinitet	s 39
5. Fredsbaskrarnas möten	s 40
5.1. Informella samtal innan möten	s 40
5.2. Möten	s 42
5.2.1. Mötens början	s 42
5.2.2. Under möten	s 43
5.2.3. Avslutning på mötena	s 45
6. Analys	s 46
6.1. Gemensamma erfarenheter	s 46
6.1.1. Erfarenheter av militärtjänstgöringen	s 47
6.1.2. Traumatiska erfarenheter	s 50
6.2. Att hjälpa varandra	s 53
6.3. Kollektiv identitet	s 55
6.3.1. Att (åter)skapa en kollektiv identitet	s 55
6.3.2. Begränsningar i den kollektiva identiteten	s 56
6.4. Självpresentationer	s 59
6.4.1. Bemötande av andra	s 59
6.4.2. Att motarbeta stigmatisering och bli synlig på ett nytt sätt	s 61
6.4.3. Relationen till Försvarsmakten	s 63
6.5. Politiskt ansvar	s 65
7. Avslutande reflektioner & framtida forskning	s 67
8. Referenser	s 69
Bilaga 1: Brevet (för att få tillgång till Fredsbaskrarnas möten)	s 74

Förord

Jag vill börja med ett stort tack till de utlandsveteraner som genom att låta mig delta i sina möten har möjliggjort denna masters uppsats. Ni har fått mig att känna mig välkommen och ni har låtit mig ta del av era berättelser och samtal på ett sådant sätt att jag fick en fördjupad förståelse för vad det betyder att delta i internationella militära insatser och hur denna erfarenhet påverkar ens liv efter hemkomsten.

Jag vill också tacka min handledare, Vesa Leppänen, för inspirerande samtal och konkret hjälp (när det behövdes som mest).

1. Introduktion

1.1. Bakgrund

Utlandsveteraner är ett ämne som har börjat få uppmärksamhet inom den akademiska världen i Sverige på senare år. Under 2013 kom boken *Ett krig här och nu: från svensk fredsoperation till upprorsbekämpning i Afghanistan 2001 – 2014* författat av Wilhelm Agrell. Enligt Agrell är operationen i Afghanistan den största och mest våldsamma insats som svenska soldater har deltagit i vad gäller strider, skador och dödsfall under de senaste två hundra åren. Det betyder också att svenska soldater har deltagit i situationer med höga risker. Även om svenska utlandssoldater har börjat uppmärksammas inom akademien och medierna¹ saknas det kunskaper om soldaters upplevelser av vad som händer när de återvänder till Sverige och om de stödprogram och åtgärder som finns för utlandsveteraner. Forskning om dessa frågor kan bidra till en vidare förståelse av utlandsveteraner, deras erfarenheter och också synliggöra eventuella problem efter hemkomsten. Forskning och dess användning av vetenskapliga metoder skapar en möjlighet för att se utlandsveteraner på annat sätt än i t ex film, böcker och medier där det ofta är unga soldater och deras – ibland aggressiva - ageranden som sätts i fokus. Politiska diskussioner och vardagliga samtal har mestadels fokuserat på hur mycket pengar Försvarsmakten ska få eller om Sverige ska ta hem sina trupper. Forskning om utlandsveteraner är speciellt relevant för socialt arbete då ny vetenskaplig kunskap kan ge stöd för hur man kan lösa problem som kan uppstå under tjänstgöringen och som oftast visar sig först efter hemkomsten. Forskningsresultat kan användas för att hjälpa veteraner att bearbeta sina erfarenheter och ge dem det stöd, den omsorg och vård som de behöver. Men det kan även tänkas att forskning om utlandsveteraner kan synliggöra om det finns problem i omhändertagandet av veteraner inom hälso- och sjukvården och andra institutioner i Sverige.

Uppsatsen fokuserar de frågor och problem som utlandsveteranerna själva anser är viktiga – med utgångspunkt i Fredsbaskarnas möten. För att skapa ett forum för att berätta, dela erfarenheter och undersöka sin historia startades förre detta soldater Sveriges Veteranförbund Fredsbaskarna (SVF) som en intresse organisation. I följande avsnitt presenteras därför föreningen

¹ Ett exempel på sistnämnda är dokumentären *Krig för fred* som visades på svensk tv 2013 <http://www.youtube.com/watch?v=mz5FmC-ELCQ> hämtad 2014-12-14). Det finns även populärvetenskapliga böcker om utlandssoldater (se avsnittet 2.4 Populärvetenskaplig litteratur om utlandsveteraner).

Fredsaskarna närmare. Då ansvaret för veteraner, finns hos Försvarsmakten, presenteras även ett avsnitt om Försvarsmakten och dess stöd till utlandsveteraner. Därefter följer ett avsnitt med uppsatsens syfte och frågeställningar. Kapitlet avslutar med kapitelindelningen i uppsatsen.

1.2. Försvarsmaktens stöd till utlandsveteraner

År 2010 antogs Lagen om Försvarsmaktens behandling av utlandspersonal vid internationella insatser (2010:449).² Lagen följer internationell förordning och skadade utlandsveteraner uppmärksammas särskild i lagen.³ På Försvarsmaktens hemsida finns följande definition och beskrivning av en utlandsveteran:

”De som gjort internationella militära insatser kallas ”utlandsveteraner” ... Som utlandsveteran har du ett särskilt skydd enligt lagstiftningen, oavsett om du fortfarande är anställd i Försvarsmakten eller inte.”⁴

Det blir också tydligt i texten att termen utlandsveteran även används för svenska soldater som inte har deltagit i närstrid. Lagen ger Försvarsmakten ett ökat ansvar för stöd till och rehabilitering av utlandsveteraner.⁵ Efter många års kritik om att de försummat utlandsveteraner började Försvarsmakten uppmärksamma veteraner och frågan om psykiska åkommor hos soldater efter hemkomsten från utlandstjänstgöring sattes på dagordningen (SOU 2007:77).⁶ På Försvarsmaktens hemsida finns en länk som synliggör deras tillvägagångssätt för att ge stöd till veteraner.⁷ Texten beskriver också att Försvarsmakten har utvecklat ett arbete för att förhindra

² Med internationella insatser menas tjänstgöring för att skapa säkerhet i länder med krig och stora konflikter. Sveriges riksdag och regering beslutar om insatserna. Idag pågår tolv internationella insatser i olika platser i världen däribland Afghanistan, Mali och Somalia. (<http://www.forsvarsmakten.se/sv/var-verksamhet/internationella-insatser/> senast hämtad 2014-12-28)

³ <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/20100449.htm> senast hämtad 2014-12-14

⁴ <http://www.forsvarsmakten.se/sv/var-verksamhet/vartveteranarbete/> senast hämtad 2014-12-14

⁵ Användning av ordet utlandsveteran markerar en förskjutning i militärtjänstgöringen i Sverige. Fram till 2010 fanns allmän värnplikt (för män). Juli 2010 ersatts detta system med volontär militärtjänst med professionell och internationell inriktning. (www.forsvarsmakten.se/sv/information-och-fakta/var-historia/varnplikt/ 2014-12-30) Denna förskjutning gjorde hemkomsten ännu viktigare, eftersom militärtjänstgöring nu betydde inblandning i konflikter i farliga miljöer utanför landets gränser. Hemkomst blev därmed en återgång till ett "normalt liv" som var annorlunda än hemkomsten efter vanlig värnplikt inom Sveriges gränser.

⁶ <http://www.regeringen.se/sb/d/8674/a/90311> senast hämtad 2014-12-14

⁷ http://www.smkr.se/docs/HKV_2011-05-27_FM_handlingsplan_veteraner.pdf senast hämtad 2014-12-14

ohälsa hos veteranerna med tonvikten på det arbete som har utvecklats under de senaste åren. Enligt texten har fokus skiftat till ett mera förebyggande arbete t ex med satsningar inom förbättrad rekrytering och utbildning i stället för ett tidigare extra stöd till dem som behövde det. Hemsidan innehåller exempel på vad Försvarsmakten menar med ohälsa och här nämns stressreaktioner, olyckshändelser och konflikter i gruppen. I ett nummer av personaltidningen *Försvarets FORUM* (nr 4, 2011) ⁸ presenteras handlingsplanen tillsammans med ett flertal nya satsningar för veteraner: Högkvarteret får en ny veteranavdelning som ska samordna veteranfrågor, 22 psykologer ska anställas och 29 personer ska arbeta med rehabiliteringsstöd. Under rubriken Råd och vägledning på Försvarsmaktens hemsida finns information om veteransamordnare som ska bistå veteraner i frågor om såväl vård, försäkringsärenden som skador från tjänstgöringen.⁹

Försvarsmakten har dessutom utvecklat ett program som ska hjälpa utlandsveteraner efter hemkomsten. Programmet består av olika steg. Det första steget genomförs vid veteranernas hemregemente direkt efter hemkomsten och veteranerna träffas under två till tre dagar. Programmet innehåller bland annat samtal, läkarundersökning och föreläsningar om stressreaktioner. Avlastningssamtalet betonas särskilt:

”Hemkomst samtalet är ett avlastande samtal som kan behandla till exempel allvarigare incidenter eller frustrationer under tjänstgöringstiden och problem som kan uppstå vid återgången till ett civilt liv i Sverige.” ¹⁰

Veteranerna ska även lämna in sin utrustning på regementet om de inte redan gjort det där de varit stationerade. Sista punkten på programmet är en gemensam middag och vid denna middag delas medaljer ut och om det är en önskan av veteranerna inbjuds anhöriga att delta. Efter tre till sex månader sker en uppföljning. Då samlas hela utlandsförbandet och ett av syften är att underlätta möjligheten för veteranerna att hålla kontakt med sitt förband. Ett annat syfte är att

⁸ <http://www.forsvarsmakten.se/siteassets/4-om-myndigheten/dokumentfiler/forsvaretsforum/2011/ff-4-webb.pdf/>

senast hämtad 2014-12-14

⁹ <http://www.forsvarsmakten.se/sv/information-och-fakta/for-veteraner/rad-och-vagledning/> senast hämtad 2014-12-14

¹⁰ <http://www.forsvarsmakten.se/Global/Myndighetswebbplatsen/2-Var-verksamhet/anhorig/att-komma-hem.pdf> senast hämtad 2014-12-14

fånga signaler av ohälsa och psykiska åkommor bland veteranerna. Efter två år skickas en enkät till utlandsveteraner med frågor om hur de mår.¹¹ Texten på nätet anger också att om vidare hjälp och extra stöd önskas så har Försvarsmakten en telefonlinje som veteranerna kan ringa till. Enligt lagen (2010:449) har Försvarsmakten ett ansvar under fem år efter att en soldat har gjort sin tjänstgöring.¹² Denna uppsats är viktig i relation till detta ansvar, då frågan kan ställas hur Försvarsmakten förankrar sina beslut och om de t ex samtalar med (utlands)veteraner om vilka frågor som är viktiga och ska prioriteras. I min studie kommer veteranerna till tals och berättar och samtalar om ämnen som de anser är viktiga för dem, själva.

1.3. Sveriges Veteranförbund Fredsbaskrarna

Sveriges Veteranförbund Fredsbaskrarna (SVF) är en intresseorganisation som engagerar sig för veteraner och deras anhöriga och som speciellt försöker hjälpa utlandsveteraner som har deltagit i militära insatser i olika delar världen.¹³ I hjälpen ingår bl.a. en länk på internet med information om PTSD och Råd till personer som tjänstgjort i krigsdrabbade områden men också Kamrathjälpen. Kamrathjälpen består av olika former av stöd till veteraner som exempelvis stöd via telefon, stöd vid eventuell fortsatt utbildning eller vid användning av tekniska hjälpmedel.¹⁴ I Kamrathjälpen ingår också ekonomiskt stöd till soldater och deras familjer. Denna form av stöd finansieras bland annat genom försäljning av 'det gula bandet'.¹⁵ Det gula bandet som bär texten STÖD VÅRA UTLANDSSOLDATER är likadant utformat som det röda bandet för

¹¹ http://jobb.forsvarsmakten.se/siteassets/1-rekryteringswebbplatsen/pdf-och-worddokument/informations--och-rekryteringsbroschyrer/att_komma_hem.pdf/senast hämtad 2014-12-10

¹² <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/20100449.htm> 2014-04-01. En läsning av dessa texter från Sverige och liknande texter från andra länder visar att andra länder har mera utarbetade planer för att hantera soldaternas hemkomst. I England och USA finns det t ex olika statliga och privata program medan det bara finns ett program i Sverige (se t ex USA: <http://www.va.gov/> 2014-12-10; England: <http://www.veterans-uk.info/> 2014-12-10).

¹³ <http://www.sverigesveteranforbund.se/> senast hämtad 2014-12-20

¹⁴ <http://www.sverigesveteranforbund.se/kamratstod/kamrathjalpen/> senast hämtad 2014-12-20

¹⁵ <http://www.sverigesveteranforbund.se/gulabandet/> senast hämtad 2014-12-20

internationella aidsdagen.¹⁶ Fredsbaskrarna har ett samarbete med Försvarsmakten och olika myndigheter i Sverige och ingår i ett nätverk av veteranorganisationer internationellt.¹⁷

SVFs medlemstidning *Fredsbaskern* ges ut fyra gånger per år. SVF presenterar även nyheter från organisationen på nätet. För 2013 finns här information om veterandagen (den 29e maj); soldatdagen (den 19 oktober); om webbutbildningar men också korta artiklar om FN-dagen (den 24 oktober); Veteranträffen ÖS20 i Halmstad och Fredsbaskermarschen mellan Ystad och Hindås. Lokalföreningar är en viktig del i SVFs verksamhet. Våren 2014 fanns det 15 lokalföreningar runt om i Sverige. Det finns även föreningar som samlar före detta soldater som har något gemensamt t ex att de deltagit i fredsbevarande styrkor i Kongo eller har ett MC-intresse.¹⁸ I tidningen presenteras dessutom nya träffplatser. Nedan följer inbjudan på nätet till en ny träffplats i Umeå:

Vi ses 23 november kl. 17.00 ... i Umeå

Vi träffas, pratar och äter en bit mat. Förbundet står för fika och mat. (...)

På träffplatsen kan man hålla olika typer av aktiviteter, t ex föreläsningar, middagar osv, men framförallt få möjligheten att träffa kollegor och kamrater, gamla som nya!¹⁹

Som citatet visar sker konkreta samtal och samarbeten på träffplatserna och det är på mötesplatserna som veteraner utför det konkreta arbete som intresse organisationen står för. Det är här veteranerna träffas och samtalar om tidigare erfarenheter och tänker ut strategier för att bli synliga i det svenska samhället. I Skåne finns idag träffplatser i Helsingborg och Malmö samt en träffplats i Kristianstad som är under uppbyggnad.²⁰ Efter Veteranmarschen²¹ i 2013 skapades

¹⁶ I USA är det gula bandet ett sätt att uppmärksamma hemkomna soldater och pengarna går till lokala föreningar som hjälper veteraner. Konkreta exempel finns på sidan: <http://operationtroopssupport.org/> senast hämtad 2014-12-10

¹⁷ <http://www.sverigesveteranforbund.se/forbundet/samarbeten> senast hämtad 2014-12-10

¹⁸ <http://www.sverigesveteranforbund.se/foreningar/> 2014-01-28

¹⁹ <http://www.sverigesveteranforbund.se/press/nyhetsarkiv/2013> 2014-07-13

²⁰ <http://www.sverigesveteranforbund.se/fredsbaskrarna-skane> 2014-01-28

²¹ <http://www.veteranmarschen.se/sv-SE> senast hämtad 2014-12-14

dessutom Veteranträffplatsen Friluftsliv²² när de organiserade bakom marschen upptäckte att det fanns en önskan bland veteraner att vara fysisk aktiva samtidigt som de ville träffa andra veteraner.

I Nyhets- och informationsbrevet på nätet för Skåne nämns följande aktiviteter för 2014: Veterandagen, Medaljceremoni, Summercamp, Veteranmarschen, Regimentets dag och FN-dagen.²³ Dessutom har lokalföreningar möten en gång i månaden. Lokalföreningen i Helsingborg håller t ex frukostmöten en gång i månaden på Grand Hotell och Lokalföreningen i Malmö håller sina möten en gång i månaden på krogen Bishops Arms. Därtill kommer föreläsningar och andra träffar vid behov. Det är möten i Skåne som jag närmare studerar i denna uppsats med utgångspunkt i frågor såsom vad händer på mötena, vilka ämne diskuteras och vilka samtal förs? Men även: vilket betydelse har mötena för veteranerna och vad används möten till?

1.4. Syfte & frågeställningar

Uppsatsens syfte är att närmare studera samtal och berättelser på Fredsbaskarnas möten. Här ingår hur utlandsveteraner berättar och samtalar om tidigare erfarenheter av tjänstgöringen och eventuella trauma inklusive PTSD (posttraumatiskt stress syndrom). Men här ingår också hur utlandsveteraner försöker skapa en kollektiv identitet och hjälper varandra. Hur utlandsveteranerna presenterar och förhåller sig till en större publik bestående av andra människor och representanter för Försvarsmakten är också en del av uppsatsen syfte.

Frågeställningarna är följande:

Vilka erfarenheter av tjänstgöringen och hemkomsten berättas av utlandsveteranerna? Vilken roll spelar eventuella problem såsom trauma (inklusive PTSD) i dessa berättelser?

Hur skapas en kollektiv identitet? På vilket sätt begränsas denna kollektiva identiteten?

Hur hjälper utlandsveteranerna varandra?

Hur presenterar utlandsveteranerna sig själva?

²²http://www.sverigesveteranforbund.se/fredsaskarna-skane/traffplatser/friluftsliv_2014-01-28

²³ <http://www.sverigesveteranforbund.se/fredsaskarna-skane/kommande-aktiviteter> 2014-01-28

Hur förhåller de sig till andras berättelser om soldater/veteraner i det svenska samhället?

Vad gör utlandsveteraner för att arbeta mot stigmatisering och bli synliga på ett nytt sätt i det svenska samhället?

Vad berättar utlandsveteraner om relationen till Försvarsmakten? Hur samtalar de om politiskt ansvar för veteranerna?

1.5. Uppsatsens kapitel

Uppsatsen består av 7 kapitel. Introduktionskapitlet följs av ett kapitel med rubriken förförståelse, litteraturstudier och tidigare forskning (kapitel 2). Härefter följer ett metodkapitel (kapitel 3) och ett kapitel där jag presenterar de teorier och begrepp jag har använd mig av i analysen (kapitel 4). Härefter följer två kapitel där jag presenterar resultat av den empiriska studien. Först det första, ett kapitel där jag presenterar de möten jag deltagit i för läsaren (kapitel 5). Denna presentation som är mer beskrivande formar basen för de teman som analyseras närmare i kapitel 6. Uppsatsen avslutar med vidare reflektioner kring uppsatsämnet och förslag till vidare forskning (kapitel 7).

2. Förförståelse, litteraturstudier och tidigare forskning

2.1. Min förförståelse

Man studerar alltid ett fenomen utifrån vissa förutsättningar. En sådan förutsättning är den förförståelse jag som forskare hade innan jag påbörjade arbetet med denna uppsats. Jag har själv ingen erfarenhet av militär tjänstgöring men hade läst en del litteratur om utlandsveteraner. Jag hade också tittat på dokumentärer och filmer om veteraner innan jag bestämde mig för att skriva en uppsats om utlandsveteraner i Sverige. Filmer handlar ofta om dramatiseringar av händelser och speciellt andra världskriget har varit populärt att filmatisera. Fokus ligger ofta på de traumatiska händelserna som soldaterna själva beskrivit i biografier eller som historiker har skrivit om. I dokumentärer utgår man oftast från soldaternas egna berättelser.²⁴

²⁴ Ett exempel på en sådan dokumentär är *Combat Diary: The Marines of Lima Company* från 2006 <http://www.imdb.com/title/tt0852946/> 2014-12-15 som handlar om amerikanska soldater som ingick i en bataljon där en majoritet av soldaterna gick bort under tjänstgöringen.

Sommaren 2012 fick jag en *New York Times* artikel av min far, som är Vietnam veteran, som handlade om att självmordsfrekvensen hade ökat bland unga hemkomna soldater.²⁵ Artikeln fokuserade även problemet med att en mycket hög andel av de unga veteranerna tog antidepressiva piller efter sin hemkomst. Som andra som studerar svenska utlandsveteraner antar jag att situationen för veteraner i USA skiljer sig från situationen för veteraner i Sverige inte minst därför att USA deltar i krig medan svenska soldater ingår i fredsbevarande insatser. (se t ex Eliasson 2011; SOU 2008:91)²⁶ Men även så är det viktigt att jag anger att jag hade en viss förförståelse och även en viss bias då dramatiska händelser och trauma hade en central plats i det mesta jag kommit i kontakt med innan jag påbörjade min forskning. Min uppsats handlar om något konkret: fredsbaskrarnas möten. Det betyder också att möten sätts i fokus och att krig, militärer, militärtjänstgöring formar en sorts bredare kontext. Det är också viktigt att berätta att studien – speciellt deltagandet i fredsbaskrarnas möten – har förändrat min förståelse. Mötena fick mig att röra mig bort från dramatiseringar och se veteranerna egna reflektioner och överväganden i relation till tidigare erfarenheter av tjänstgöring (t ex fick jag en större förståelse för varför de åker till krigsdrabbade länder) men också i relation till deras erfarenheter av det som händer efter hemkomsten och hur de blir – och vill bli – bemötta i det svenska samhället.

2.2. Litteraturstudier

Även om jag redan hade en del kunskap om veteraner ansåg jag att jag behövde läsa mer litteratur och då speciellt forskningslitteratur om utlandsveteraner. Så jag bestämde mig för att göra en litteratursökning på nätet med hjälp av sökmotorn Google scholar (hösten 2012). En litteratursökning kan ge en bra överblick över den forskning som finns om det som ska studeras. (Östlund 2006) En första sökning med sökorden ”forskning” och ”utlandsveteraner” gav endast ett fåtal träffar. Nya sökningar i början på 2013 med sökorden: ”veteraner”, ”hemkomst”, ”problem” gav ett flertal artiklar och forskningsrapporter (de

²⁵ <http://www.nytimes.com/2012/03/25/us/recent-california-suicides-highlight-failures-of-veterans-support-system.html/> 2014-12-15

²⁶ <http://www.sou.gov.se/sb/d/18414/a/234031> 2014-12-15

flesta författat av forskare vid Försvarshögskolan) och uppsatser.²⁷ När jag därefter gjorde en sökning på engelska med sökorden ”veterans”, ”programs for veterans”, ”problems”, ”PTSD”, fick jag fram en mycket stor lista på vetenskapliga studier. De flesta studier handlade om USA och England och fokuserade problem förknippade med militärtjänstgöringen och hemkomsten och en hel del forskning handlade om PTSD.²⁸ Hammarström och Månsson (2012) skriver att mycket internationell forskning studerar psykisk ohälsa bland veteraner med fokus på depression, ånger, PTSD, alkoholmissbruk och även anpassningssvårigheter. De redogör också för forskningen från USA som visar anpassningssvårigheter efter hemkomsten och även att soldater visar aggressivitet, känslor av utanförskap och svårigheter att återanknyta till familjen. Våren 2014 - och efter att jag deltagit i möten med utlandsveteranerna - gjorde jag en sista sökning på Google scholar. Det var då jag upptäckte två nya uppsatser om utlandsveteraner.

Då min uppsats handlar om utlandsveteraner i Sverige – och situationen för och erfarenheter av svenska veteraner skiljer sig från dem i USA och England då svenska soldater deltagit i fredsfrämjande och fredsbevarande uppdrag (se Eliasson 2011; SOU 2008:91) – begränsar jag min presentation av tidigare forskning till studier som fokuserar svenska förhållanden. Då det inte finns så mycket skrivit om ämnet bestämde jag mig för att även inkludera uppsatser inom grundutbildningen på svenska universitet/högskolor i följande presentation över tidigare forskning.

2.3. Forskning om utlandsveteraner i Sverige

I följande två avsnitt presenterar jag tidigare forskning om utlandsveteraner med utgångspunkt i vetenskapliga publikationer och uppsatser. De studier jag fått tag i handlar om motivation och självbild bland soldater/ utlandsveteraner. Ett annat ämne handlar om veteraners hälsa. Det som

²⁷ Även om mina sökningar på internet visar att det ännu inte finns mycket publicerad om utlandsveteraner i Sverige är jag medveten om att forskningen om utlandsveteraner i Sverige är ett ständigt växande ämne. Antalet examensarbeten inom grundutbildningen är en indikation på denna utveckling.

²⁸ PTSD började användas som diagnos i början på 1980-talet och efter Vietnamkriget har lett till att de som deltagit i Vietnamkriget och de som deltagit i krig efter Vietnam kriget har hamnat i fokus för forskning om problem efter hemkomsten. Forskningen har visat att det finns ett samband mellan förekomsten av PTSD och antalet strider en soldat har deltagit i, att PTSD är vanligare bland skadade soldater (se t ex Hoge m fl. 2004) PTSD är dessutom vanligare bland amerikanska än engelska soldater (Iversen & Greenberg 2009). Det betyder också att det finns tystnader i forskningen om veteraner och att man inte har studerat soldater som deltog i tidigare krig i samma utsträckning. Vilket gör att det svårare att använda ett längre historiskt perspektiv och det blir även svårt att jämföra erfarenheter av olika generationer av soldater då empiriskt material saknas.

saknas är just det som jag studerar nämligen utlandsveteraners egna berättelser om vilka frågor de anser är viktiga.

2.3.1. Vetenskapliga publikationer om svenska utlandsveteraner

Hedlund (2010, 2011) har utfört ett flertal forskningsprojekt om militärtjänstgöring ibland tillsammans med andra forskare. Två av hans publikationer tar sin utgångspunkt i förändringar som följde Riksdagsbeslutet att ersätta ett värnpliktsförsvaret med ett yrkesförsvaret. I en forskningsnotis publicerad i *Armed Forces & Society* (2011) ställer han frågan om vad som motiverar svenska soldater att delta i fredsbevarande insatser. För att besvara frågan intervjuade han svenska soldater som åkte till Liberia och Kosovo i 2006. Semistrukturerade intervjuer utfördes vid tre tillfällen: vid träningen före utlandstjänstgöringen, fem månader under tjänstgöringen och sex månader efter hemkomsten. Resultatet visar att soldaterna såg sitt deltagande som ett äventyr, meningsfull personlig erfarenhet och självförverkligande men de åkte också iväg därför att det gav dem en möjlighet att tjäna extra pengar, att förbättra karriär möjligheter och att göra något för andra (i speciellt utvecklingsländer) (Hedlund 2011). Enligt Johansson (2007) har altruistiska motiv för utlandstjänstgöring ersatts med motiveringar som att söka spänning och mer pragmatiska val.

Soldaters självbild står i centrum för en rapport från 2010 författat av samma forskare (Hedlund 2010). Rapporten innehåller resultat av en enkätstudie som delades ut till drygt 1000 utlandsveteraner. Enkäten besvarades av drygt 500 utlandsveteraner varav 15 % kvinnor och 85 % män. Svaren visar att de såg sig själva i första hand som fredsbevarare och inte som krigare, något som gällde speciellt kvinnorna. Kvinnorna såg sig mer som hjälparbetare och civila i militära kläder än männen. Svaren visade överlag en positiv självbild angående t ex kvaliteter som vilja, personlig kompetens och karaktär och de skattade egenskaperna av andra nationers soldaters mindre positiva än de egna styrkornas. I en annan rapport redogör författarna (Weibull & Hedlund 2008) resultat av en intervjustudie med tolv informanter som genomfördes innan deras utlandstjänstgöring i Liberia. Även här återges en positiv föreställning om svenska soldater och deras insatser.²⁹

²⁹ En annan träff innehåller information av Försvarsmakten. Under rubriken ”De senaste åren har det forskats på hur våra utlandsveteraner mår när de kommer hem” presenteras en tabell som visar att det flesta återhämta sig från trötthet och rastlöshet; att en del visade ohälsa i form av riskbeteende, nedstämdhet, relationsproblem och oro och att

Försvaret har finansierat ett flertal stora registerbaserade studier om psykisk och fysisk hälsa bland utlandsveteraner (i syfte att förbättra situationen för utlandsveteraner efter hemkomsten).³⁰ Resultat från en jämförande studie om självmord bland utlandsveteraner (som tjänstgjorde mellan 1990 och 2010) och individer som matchats efter ålder och kön visar att risken för självmord var lägre bland utlandsveteraner. Resultat från en annan jämförande studie visar en lägre förekomst av uthämtning av antidepressiva läkemedel bland utlandsveteraner än hos matchade individer. Även två mindre studier (om svenska soldater som tjänstgjorde i Bosnien 1993-1996 och Afghanistan 2009) visar att den psykiska hälsa bland utlandsveteraner inte skiljer sig från den psykiska hälsa bland matchade individer.³¹ Hammarström & Månsson (2012) har jämfört Bosnien veteraners psykiska hälsa med ”den svenska befolkningen”. Resultatet visar att knappt 40 % av veteraner angav att de varit med om en eller fler traumatiska händelser under sin tjänstgöring och de skriver även att förekomsten av PTSD inte är större än förekomsten av PTSD i den svenska befolkningen.

En (mindre) del av forskningen vid Forsvarsinstitutet fokuserar anhöriga till militärer. Weibull (2009) har intervjuat tre par och en kvinna före, under och efter utlandstjänstgöringen. Weibull jämför resultat av denna svenska studie med en kanadensisk studie om stöd till militära familjer. Rapporten avslutar med förslag på bl. a behov av familjestöd i form av tätare anhörigträffar, en mentor/kontaktpersonsystem och bättre information till familjer. För knappt två år sedan påbörjades ett forskningsprojekt om socialt stöd för veteraner och deras anhöriga. Syftet med sistnämnda projekt (som är förlagt till Kristianstad högskola) är att ”undersöka det sociala stödet, hur det fungerar och hur det kan utvecklas”.³² Forskare använder kvalitativa metoder och studerar soldater/utlandsveteraner, deras familjer och andra anhörigas berättelser av perioden före avfärden, under missionen och efter hemkomst.

ett endast ett fåtal visade sjukdomssymptom som depression, ångest, PTSD och självmordsbenägenhet. (<http://www.forsvarsmakten.se/siteassets/5-information-och-fakta/for-veteraner/veteranarbetebroschyr.pdf> senast hämtad 2014-12-15) Tyvärr saknas en beskrivning av den forskning som ligger till bas för denna tabell

³⁰ <http://www.auxmilitary.se/about.php> senast hämtad 2014-12-15

³¹ <http://www.auxmilitary.se/reports/ba.php> senast hämtad 2014-12-15

³² <http://www.hkr.se/sv/forskning/forskning-amnesvis/socialt-arbete/veteransoldater/> senast hämtad 2014-12-15

2.3.2. Uppsatser om svenska utlandsveteraner

Ett flertal av de teman som jag berört i forskningsöversikten, ovan återkommer i de uppsatser jag funnit med hjälp av internetsökningar. Här återkommer de ämnen som studerats i vetenskapliga publikationerna: tjänstgöring och hälsa. I en del uppsatser studeras hur utlandsveteraner upplever sin vardag efter hemkomsten i jämförelse med tjänstgöringen. I Svenska soldaters upplevelse av återgången till vardagslivet i Sverige har Ahlmark & Larsson (2013) gjort intervjuer med sex informanter – en kvinna och fem män. Resultatet av intervjuerna presenteras med hjälp av tre teman: stigma, grupptillhörighet och psykisk ohälsa. Dessa teman visade sig även vara av vikt i samtalen på fredsbaskrarnas möten som jag studerar i min uppsats. Under rubriken grupptillhörigheten skriver författarna t ex att:

”Respondenternas upplevelse av gruppen och dess gemenskap beskrevs i mycket positiva ordalag av samtliga respondenter. Alla var överens om det fanns en speciell soldatkultur och uttrycket var positivt laddat för dem. På frågan vad soldatkultur innebar för dem lyfte de fram samhörigheten och den starka sociala identiteten inom soldatgruppen då de har delade erfarenheter och då de levt nära varandra under en längre period (Ahlmark & Larsson 2013:37).

En annan aspekt av intresse för min uppsats är att respondenterna berättade att det blev en extra påfrestning att lämna den starka grupptillhörigheten och den sociala identiteten som skapades under missionerna. Även Harrysson & Karlsson (2013) har studerat hur utlandsveteran upplevde sin tjänstgöring och sin hemkomst. Med utgångspunkt i telefonintervjuer med fem utlandsveteraner och en psykolog som är anställd av Försvarsmakten visar de att utlandsveteraner har liknande erfarenheter av hur de blev behandlade vid hemkomst. De tydliggör också att kamratskapen var viktig för utlandsveteraner och bidrog till beslut att återvända till utlandstjänstgöring. Även i denna studie beskrev utlandsveteraner sin tjänstgöring mest i positiva ordalag. De negativa aspekterna handlade om stress och PTSD. En annan kvalitativ studie bestående av intervjuer med elva veteraner som deltagit i fredsbevarande insatser i forna Jugoslavien, Liberia och Afghanistan. Studien visar att respondenterna vände sig till varandra och föredrog kamratstöd framför andra former av stöd som t ex psykologstöd eller samtalsgrupper som Försvarsmakten erbjuder på. (Byström & Larsson: 2012)

I Fredsbaskrarna: samverkar mellan frivilligt och socialt arbete och offentlig sektor studerar Kunis & Åfeldt (2012) olika former av stöd till veteraner med hjälp av intervjuer med fyra

frivilligarbetare. De jämför kamratstöd med andra former av stöd som t ex avlastningssamtalet vid hemkomsten. Analysen visar att det fanns ett bättre samarbete mellan Fredsbaskrarna och Försvarsmakten än mellan Fredsbaskrarna och socialarbetare vid andra myndigheter och även att det rådde förvirring kring vem som har ansvar för utlandsveteraner.

I denna presentation av vetenskapliga publikationer och uppsatser har jag begränsat mig till forskning med fokus på utlandssoldater/veteraner och deras erfarenheter av tjänstgöringen. Den forskning som jag fått tag i behandlar vad som motiverade soldater att delta i fredsbevarande insatser, hur de såg på sig själva och vad som hände under tjänstgöringen och efter hemkomst. Det finns också studier om hälsa bland veteraner (ibland i jämförelse med hälsan bland andra människor). I denna forskningspresentation har jag lämnat åt sidan forskning om rekryteringsmöjligheter för internationella insatser ur ett ekonomiskt perspektiv (Jonsson & Nordlund 2010) och annan forskning som t ex Gustavsson m fl. (2009) enkätstudie om sinnesstämningen bland officerare efter att de tagit sin examen från Försvarshögskolan.³³ Bland de studier jag fått tag i finns resultat och analyser som är av intresse för min studie nämligen att utlandsveteraner gärna samtalar med varandra och föredrar stöd av varandra över hjälp av myndigheterna. Att de känner sig stigmatiserade och vill bli synliga på ett annat sätt i det svenska samhället är också resultat som är av intresse för min studie.

De flesta studier använder kvalitativa intervjuer som metod och ett fåtal studier använder kvantitativa metoder. Det saknas forskning om ämnet denna uppsats handlar om nämligen veteranernas egna möten och även forskning med hjälp av deltagande observationer.

2.4. Populärvetenskaplig litteratur om utlandsveteraner i Sverige

Svenska soldaters erfarenheter av utlandstjänstgöring står i centrum för två böcker författat av Hildebrant (2011) och Carlén & Falk (2012). I båda böcker läggs fokus på individuella öden och berättelsen men innehållet i böckerna skiljer sig åt. Hildebrants bok *Krigare. Ett personligt reportage om de svenska soldaterna i Afghanistan* (2011) kommer soldater som tjänstgjorde i Afghanistan i FS 19 till tals. Carlén & Falk (2012) presenterar individuella och personliga porträtt av utlandsveteraner som deltagit i olika fredsbevarande insatser.

³³ <http://www.fhs.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2:302047> senast hämtad 2014-12-15

Även i medierna återkommer artiklar om tjänstgöringen men här finns en större fokus på de psykiska problem som visar sig efter hemkomsten. I en artikel med rubriken ”Krigarna som landet glömde” presenteras statistik och annan information om svenska soldater och utlandsveteraner. Författaren skriver att psykiska problem är utbredd bland soldaterna och att Försvarsmakten och andra myndigheter i Sverige idag inte har beredskap för att ta hand om dessa problem.

*”Översatt till alla de hundratusen som gjort internationell tjänst skulle cirka 15 000 må dåligt och 3 500 ha PTSD. Även om det endast är en teoretisk siffra finns det ingen planering eller verksamhet som skulle klara av ett sådant stort antal”.*³⁴

Enligt journalisten är siffror en uppskattning då det saknas officiell statistik över psykiska problem bland svenska veteraner. I en blogg på svt.se skriver Anders Ramnerup, generalsekreterare för Fredsbaskarna, att det behövs mer forskning om psykiska problem bland utlandsveteraner.³⁵ En annan artikel presenterar Joakim Bom som fått Försvarsmaktens medalj 2014.³⁶ Bom tjänstgjorde i Bosnien 1993, mådde dåligt när han kommit hem men fick diagnosen PTSD först 20 år senare.³⁷ I en artikel i *Försvarets FORUM*³⁸ presenteras Michael Calmhère som tilldelades medaljen sårad i strid 2013 för de psykiska skador han fått under sin FN tjänstgöring i Bosnien. (Parkvall 2014) Calmhère berättar att han togs som gisslan, mådde dåligt efter hemkomsten men att det inte var förrän en annan svensk togs som gisslan i 1998 som han tog sina problem på allvar. Han berättar att:

”När jag hörde det på nyheterna gick det som ett jordskred genom min kropp. Jag fick frossa, huvudvärk, ont i kroppen och feber. Jag kunde knappt sova ... Jag tänkte ofta på döden, hade sorg och fick en djup depression.” (Parkvall 2014:9)

³⁴ <http://www.sydsvenskan.se/sverige/krigarna-som-landet-glomde/> 2014-02-14

³⁵ <http://blogg.svt.se/debatt/2014/03/03/forsvarsmakten-maste-gora-mer-for-krigsveteraner/> 2014-07-13

³⁶ <http://www.sydsvenskan.se/sverige/bosnienveteran-far-medalj> 2014-07-13

³⁷ Se även Boms egen berättelse och berättelser av veteraner från Kongo och Afghanistan på svt.se opinion (<http://www.vt.se/opinion/tjugo-ar-senare-ar-kriget-fortfarande-med-mig>; <http://www.svt.se/opinion/de-tysta-aren-efter-striderna-i-kongo> och <http://www.svt.se/opinion/sverige-sviker-oss-med-krigsskador> 2014-07-13).

³⁸ <http://www.forsvarsmakten.se/siteassets/6-aktuellt/forsvarets-forum/2014/forsvarets-forum-nr2-2014.pdf7> 2014-12-10

Även han fick diagnosen PTSD när han sökte hjälp. I ett temanummer av tidskriften *Alkohol & Narkotika* från 2011 återkommer liknande berättelser. Här refereras också till ett uttalande av Per-Olof Michel, FN veteran och psykiatriker inom Försvarsmakten, om att det finns ett samband mellan traumatiska krigsupplevelser och senare missbruk (Eliasson 2011). I samma artikel varnar forskaren Eva Johansson för att tillämpa resultat från amerikanska studier till svenska förhållanden. Men hon säger också att ”även svenska soldater drabbas av psykiska påverkningar efter sin utlandstjänstgöring.” (Eliasson 2011:19).³⁹ Även i en radiodokumentär *Krigaren* (2014)⁴⁰ berättar soldater om psykiska problem och PTSD efter hemkomsten.⁴¹

Det finns med andra ord en del fokus på psykisk ohälsa och då speciellt PTSD bland utlandsveteraner i medierna. Men i en debattartikel i *Svenska dagbladet* ”sjukförklara inte krigsveteraner”⁴² varnar fem forskare för att bland annat arbetsgivare kan få en felaktig bild av veteraner om medierna ger psykisk ohälsa bland utlandsveteraner för stor uppmärksamhet. (Se Neovius m fl. 2014) Med hänvisning till resultat från en studie om psykisk ohälsa bland utlandsveteraner som tjänstgjort mellan 1990 och 2010 (och som jag kort presenterat ovan) visar de att antal självmord och uthämtning av antidepressiva medel inte skiljer sig mellan utlandsveteraner och jämförelsegruppen. Men de skriver också att man ska vara försiktig när man tolka dessa siffror då det kan vara så att veteraner inte söker hjälp i sjukvården i samma utsträckning som andra personer.

Det finns också populärvetenskapliga artiklar som synliggör veteraner på ett annat sätt. T ex uppmärksammades Veteranmarschern 2013 och 2014 i ett flertal artiklar i dagstidningar och när initiativtagaren till marschen, Lars-Göran Nyholm, fick utmärkelse årets veteran 2014, blev det artiklar i Skånes dagstidningar. Se t ex Haggström 2014⁴³ Ett flertal artiklar har ägnats åt

³⁹ Enligt Eliasson ställs det höga krav på svenska soldater innan de skickas iväg jämfört med soldater från andra länder ”Sverige har alltid haft FN-personal ute som i huvudsak varit båda välutbildad och välselektad. Vi har med andra ord haft stabilare gäng ute än många andra länder.” (Eliasson 2011: 18)

⁴⁰ <http://sverigesradio.se/sida/avsnitt/332169?programid=909> 2014-12-17

⁴¹ <http://sverigesradio.se/sida/avsnitt/328508?programid=3381/> 2014-12-10

⁴² http://www.svd.se/opinion/brannpunkt/topp-sjukforklara-inte-veteraner_3609208.svd 2014-12-18

⁴³ <http://www.sydsvenskan.se/omkretsen/fick-medalj-for-veteranmarsch/> 2014-12-18

välkomstceremonin för FS 24 som kom hem från Afghanistan juni 2013.⁴⁴ Denna ceremoni var ett stort evenemang med över 300 soldater samlade i en park. De som avslutat sin militär tjänstgöring fick medaljer men ceremonin var en unik händelse då förutom soldaterna och deras släktingar, även Förvarsministern och viktiga personer inom Förvarsmakten, lokalpressen och civila åskådare fanns på plats.⁴⁵

3. Metod

Redan i början på min Masters utbildning bestämde jag mig för att skriva min uppsats om utlandsveteraner. Det var hösten 2011 och när jag presenterade min uppsatsidé om att studera utlandsveteraner på ett seminarium fick jag spontant frågan ”*Hur kan du skriva om människor som skjuter ihjäl barn?*”. Denna fråga, som ställdes av en av studenterna, har etsat sig fast i mitt minne och när jag ett par år senare deltar vid mitt första möte med veteranerna är det just sista delen av denna mening som upprepas av en av veteranerna. Han berättar att han har fått frågan om han har skjutit ihjäl barn när han berättat att han har gjort utlandstjänstgöring och säger vidare att det är svårt att samtala med personer som inte vill veta vad som händer under utlandstjänstgöringen samtidigt som de vill få sina fördomar bekräftade.

Innan jag fortsätter med en presentation av hur jag gått tillväga för att få fram ett empiriskt material kommer jag i följande två avsnitt att presentera mer övergripande metodologiska frågor och mitt val av kvalitativ metod.

3.1. Vetenskapsteoretiska och metodologiska perspektiv

Bryman (2002:24–30) skiljer mellan positivism och tolkningsperspektiv när han diskuterar kunskapsteoretiska frågor och forskarnas antaganden om verkligheten. Han skriver att även om det finns olika traditioner inom positivism, så anser de som anslutar sig till positivism att man kan använda naturvetenskapliga metoder när man studerar människor och samhället. I ett tolkningsperspektiv tar forskare sin utgångspunkt i ett antagande om att samhällsvetenskapens

⁴⁴ <http://www.forsvarsmakten.se/sv/aktuellt/2013/06/medaljregn-i-parken/> 2014-02-06

⁴⁵ Som jag skrev tidigare, brukar ceremonier ske på ett lokalt regemente en gång i halvåret (då utlandstjänstgöring varar i ett halvt år).

studieobjekt skiljer sig från naturvetenskapens studieobjekt. Det betyder också att forskare väljer metoder som skiljer sig från naturvetenskapliga metoder. Aspens (2011:29) beskriver naturvetenskapen som objektivistiskt, något som betyder att ”*forskaren studerar studieobjekten genom observation utifrån*”. Detta förhållningssätt ställer han mot subjektivism och som innebär att ”*aktörernas uppfattningar och mening är avgörande för att förstå deras handlingar och aktiviteter*” (Aspens 2011:29) Min studie, där utlandsveteraner och deras erfarenheter och berättelser står i centrum, tar sin utgångspunkt i ett tolkningsperspektiv. Bryman (2002:370) antar att det tolkande subjektets förståelse av den sociala verkligheten står i centrum för en tolknings – eller hermeneutiskt – perspektiv. Det finns med andra ord en humanistisk grundinställning och ett antagande om att människor har kunskaper och vidare att de delar dessa kunskaper och därför finns det också ett intresse för mänskliga relationer. Om jag översätter Brymans resonemang till mitt arbete så utgår jag från ett antagande att utlandsveteraner har kunskaper, att de har vissa gemensamma kunskaper och min roll som forskare är att försöka fånga deras kunskaper.

Aspens (2011) fördjupar Brymans resonemang när han skriver om den hermeneutiska cirkeln och att förståelse av delar alltid sker i relation till den helhet som dessa delar ingår i samtidigt som helheten endast kan förstås genom delarna. Det handlar om ett sätt att forska där kunskap om en del bidrar till större kunskap om helheten och vice versa. Något som enligt Aspens leder till en djupare förståelse men också till att de frågor man började med kan ändras. ”*Den process som den hermeneutiska cirkeln utgör genererar en fördjupad förståelse, och i den processen kan även forskningsfrågorna ändras.*” skriver Aspens (2011:25). Forskningsfrågorna ändrades i min studie. När jag började hade jag en vag förståelse av de fenomen jag studerade. Jag hade en viss förförståelse, gjort litteraturstudier och tagit fram tidigare forskning om mitt ämne. Jag fastnade för två teorier som jag ville tolka mitt empiriska material med: Goffmans teori om Stigma och Connells teori om genus och maskulinitet. Men jag har följt Aspens råd att inte låta mig styras av teorier och begrepp. När jag gjorde mina första observationer försökte jag att sätta ”*teorin inom parentes*” (Aspens 2011:100) och ta utgångspunkt i det som hände och berättades på mötena när jag utförde mina observationer. Det var först efter att jag utfört de flesta observationer och efter att jag gått genom mina anteckningar ett flertal gånger att jag kom fram till olika teman i materialet. Det var också då som jag valde de teorier och begrepp som jag ansåg bäst kunde bidra med en vidare förståelse av det empiriska materialet.

3.2. Val av kvalitativ metod

Enligt Aspers (2011:25) har den hermeneutiska traditionen bidragit till att utveckla kvalitativa metoder. Han skriver också att kvalitativa metoder skiljer sig från kvantitativa metoder (se även Bryman 2002). I sistnämnda samlas ofta material bestående av siffror i syfte att analysera relationer mellan två eller fler variabler (Silverman 2006:37). Även Mason (1996) jämför kvalitativa och kvantitativa metoder med varandra och hon skriver att forskare med hjälp av kvantitativa metoder studerar “*Surface patterns, trends and correlations*” medan användning av kvalitativa metoder “*aims to produce grounded understandings on the basis of rich, contextual, and detailed data.*” (Mason 1996: 4) Kvalitativ forskning är ett försök att beskriva sociala fenomen men också ett försök att tolka sociala mönster och processer. Fenomen är konstruerade i social interaktion (mellan aktörer). Kunskap är ett resultat av tolkning och förhandling och det är alltid möjligt att göra fler än en tolkning av samma material. (Bryman 2004: 266)

Jag har valt att använda en kvalitativ metod i denna studie då forskning om svenska veteraner är begränsad till endast ett fåtal studier (se avsnitt 2.3 ovan). Val av kvalitativ metod bestämdes också av att mitt arbete syftar till att skapa förståelse för utlandsveteraners erfarenheter och upplevelser. Jag har också valt en kvalitativ metod då den tillåter en fokus på berättelser av enskilda människor samtidigt som den kan ge insikt i de kontexter inom vilka människor interagerar. Bryman (2002:370) skriver att ett viktigt antagande inom ett hermeneutiskt perspektiv är att fenomen får sin mening i den kontext de är del av. Som jag tolkar honom betyder det att man som forskare ska vara öppen för den historiska och sociala kontexten inom vilken berättelser och samtal är producerade.

Det finns många kvalitativa metoder såsom t ex intervjuer (individuella och i grupp), deltagande observation, narrativ- och textanalys. (Delamont 2002) När jag påbörjade min forskning hade jag tänkt intervjua utlandsveteraner om sina erfarenheter av tjänstgöringen och hemkomsten. Jag deltog i freds-baskrarnas möten för att få en större förståelse för utlandsveteraners erfarenheter och för att med utgångspunkt i det som kom fram på mötena välja personer jag kunde intervjua. Jag valde dessa möten just därför att det är veteranerna själva som skapar och ta hand om dessa möten (utanför Forsvarsmaktens ramar). Men under mina studier av befintlig vetenskaplig litteratur upptäckte jag att det fanns en del forskning och uppsatser där författare har gjort intervjuer med utlandsveteraner

där tjänstgöringen och hemkomsten står i centrum.⁴⁶ Det som jag ansåg saknade var en studie om hur utlandsveteraner träffar och samtalat med varandra. När jag utförde mitt fältarbete upptäckte jag också att mitt deltagande i fredsbaskrarnas möten hade gett mycket empiriskt material (och tillräckligt material för en masters uppsats). Så jag bestämde mig för att ändra fokus och sätta fredsbaskrarnas möten i centrum och samla in ett empiriskt material med hjälp av deltagande observationer.⁴⁷ Nedan följer en närmare beskrivning av denna metod och mitt empiriska material.

3.3. Deltagande observationer

Delamont (2002:206) skiljer mellan etnografi, fältarbete och deltagande observationer. Hon anser att etnografi är bredast och mest inkluderande och att fältarbete och deltagande observationer är mer konkreta och handlar om tekniker för att samla in material. I deltagande observationer studerar forskare vad som händer i olika situationer. Det finns stor spridning vad gäller forskarens deltagande. Det kan vara så att forskaren deltar under en längre tid (något som är mer vanlig inom antropologin) men det kan också vara så att forskare endast deltar enstaka gånger. Deltagande observation kan också handla om att forskaren deltar i mindre grupper men det kan också handla om att forskaren deltar i enstaka stora händelser som en konsert eller en fotbollmatch. Det är inte helt lätt att dra en gräns mellan deltagande observation och observation enligt litteraturen. Delamont (2004:206) skriver ;

”... real participation; researchers do not usually catch fish, teach classes or dig coal, rather they watch these things being done... So 'participant does not mean doing what those being observed do, but interacting with them while they do it.”

Burgess (1984) skriver att forskaren kan välja mellan olika roller på fältet som t ex aktiv - passiv roll eller öppen - stängd. Han skriver vidare att Gold redan 1958 föreslog en typologi om olika roller på fältet där forskarrollen placeras på ett kontinuum från komplett deltagande till deltagande som observatör till deltagande observatör och även observatör (utan deltagande). (Burgess 1984:80–82) Komplet deltagande betyder att forskaren tar en insiderroll och ofta gör sin forskning i hemlighet. Som fullständig observatör deltar forskaren inte i den sociala miljö hon studerar. Om jag tolkar min

⁴⁶ Det finns dessutom populärvetenskapliga böcker med intervjuer med svenska utlandsveteraner (Carlén & Falk 2012; Hildebrandt 2011). Se avsnittet om populärvetenskaplig litteratur ovan.

⁴⁷ En förändring i forskningens inriktning aktualiserar etiska frågor. Dessa frågor presenterar jag i ett senare avsnitt.

roll på fältet utifrån denna typologi så intar jag en roll som deltagande observatör då jag inte delar erfarenheterna med dem som jag observerat. Burgess skriver nämligen att i denna roll har forskaren endast minimal inblandning i den miljö som studeras. Det finns fördelar med deltagande observation jämfört med intervjuer som metod. Observationer ger tillgång till interaktioner som inte är konstruerade av forskaren samtidigt som forskaren får tillfälle att studera människors ageranden i ett sammanhang som de själva skapat. I och med att veteraner är på ett ställe där de känner sig trygga och omgivna av andra med liknande erfarenheter finns det en möjlighet att veteranerna berättar öppet om sina erfarenheter och eventuella problem. I denna miljö kan de även ta upp känsliga frågor. De teman som diskuteras på mötena är inte heller bestämda av mig som forskare (som ofta är fallet i intervjuerna) men av veteranerna själva.

Knoblauch (2005) använder begreppet “focused ethnography” för att beskriva en form av etnografi bestående av korta intensiva besök på fältet. Under dessa besök fokuserar forskaren på vissa situationer, interaktioner och handlingar. Begreppet fokuserad etnografi passar väl in på det som jag har gjort – även om jag i början inte begränsade mig till vissa teman. Deltagande observationer i en tidigare studie om fotbollshuliganer lärde mig vikten av att som forskare skapa ett förtroende hos deltagare.⁴⁸ Som Aspers (2001:66) skriver är acceptans på fältet en förutsättning för att man kan göra observationer. I min tidigare studie gick det inte att anteckna under mina observationer då fotbollshuliganer saknar förtroende för dem som inte ingår i deras närmaste krets. Dessa erfarenheter tog jag med mig när jag deltog i fredsbaskrarnas möten även om denna studie skiljer sig på många sätt från när jag studerade fotbollshuliganer. Då befann mig på en öppen och offentlig plats medan fredsbaskrarnas möten är stängda och privata (se Silverman 2006). Då jag i början av min studie ansåg att det var för känsligt att föra anteckningar på mötena skrev jag ner allt jag kom ihåg efter varje möte. Jag skrev också egna reflektioner efter varje deltagande observation. När mina frågeställningar hade ändrat sig och berättelser och samtal på mötena blev studiens fokus, ändrade jag mina rutiner. Jag antecknade nu så mycket jag orkade med på varje möte jag deltog i. Kvale och Brinkmann (2009:253) skriver att man som forskare ska följa en rigorös process där man kontinuerligt kollar och ifrågasätter sitt material. De skriver också att man ska göra forskningsprocessen transparent. Jag har försökt följa deras råd under mina observationer och senare i analysprocessen. Jag har inte bandat in samtalen på mötena, något som betyder att citaten i

⁴⁸ I min c-opsats studerade jag beteenden och kroppspråk bland fotbollshuliganer utifrån ett genusperspektiv.

analysdelen inte kan tas ordagrant då de är nedskrivna under – och ibland efter – mina deltagande observationer.

Delamont (2004) skriver att reflexivitet är av central vikt i kvalitativ forskning – såväl under fältarbetet som i analysen. Reflexivitet skriver hon *“is the way that qualitative researchers strive for reliability and validity”* (Delamont 2004:214). Något som jag tolkar som att kvalitativa studier ska bedömas utifrån andra kriterier än dem som används för att bedöma kvantitativa studier (se också Bryman (2002). Jag har försökt att reflektera under studiens gång: kring min förförståelse, mitt val av ämne och forskningsprocessen och hur jag kan ha påverkat det empiriska materialet. Ett sätt att sträva efter transparens och använda reflexivitet är genom att synliggöra ens egen roll och position i forskningsprocessen. Jag är t ex kvinna, ung, medelklass och invandrare. Som kvinna tillhör jag en liten minoritet på mötena och angående ålder tillhör jag samma generation som dem som deltagit i fredsbevarande insatser i Afghanistan. Jag har inte deltagit i utlandstjänstgöring. När jag presenterade mig för en veteransamordnare vid ett av mötena frågade han mig *”Ja, men du har väl tjänstgjort själv eller hur?”* när jag svarade *”Nej, det har jag inte”* så sa han *”Jaha! Okej!”*. Därefter vände han sig om och började prata med andra istället. Här blir det tydligt att jag blev bemött som en gäst och någon som saknar erfarenhet av utlandstjänstgöring. Denna position kan ha påverkat mina möjligheter att skapa förtroende – då jag även vid andra tillfällen fått höra att jag saknar den erfarenhet som behövs för att förstå utlandsveteraners erfarenheter och situation.

3.4. Deltagande observationer av fredsbasekrarnas möten

3.4.1. Tillträde till fältet

Silverman (2006:81) skriver att det finns två strategier för tillgång till fältet: *”‘covert’ access without subjects’ knowledge and ‘overt’ access based on informing subjects and getting their agreement, often through gatekeepers.”* Det sistnämnda ser jag som den enda möjligheten i min studie om utlandsveteraner, men det betyder inte att det var lätt att få tillgång till fältet. Delamont (2004) skriver att det finns tre gyllene regler för hur man beskriver tillträdesprocessen: den första är att man ska skriva ner allt som hänt. Den andra regeln är att *”failed access attempts are ‘data’, just as successful ones are.”* (Delamont 2004: 213) och den tredje är att om det är svårare att få tillträde så är det oftast mer givande när man väl kommit in. Mina försök att få tag på svenska veteraner i Skåne började redan hösten 2012. Det visade sig inte vara lätt att få kontakt med veteranerna då det lokala soldathemmet i Revingehed hade lagts ner och grupper av lokala fredsbasekrarna inte var

aktiva just då. Det saknades information på nätet om hur lokalgrupper var organiserade, om och när de höll möten och vem/vilka som var ansvariga för mötena. Efter att ha ringt rund och samtalat med ett flertal personer fick jag tag på en person som just då var ansvarig för en av lokalgrupperna i Skåne. Han var en av månadsvärdarna ⁴⁹och hade ansvar för nästa möte av fredsbaskrarna.

I ett nästan två timmar långt samtal berättade han för mig om mötena, vilka som kan delta och han förklarade också att de tar ett gemensamt beslut när någon utanförstående vill delta i ett eller flera möten. Jag fick veta att de som har gjort utlandstjänstgöring, de som har en anhörig som har gjort utlandstjänstgöring eller de som är aktiva (i tjänstgöring) deltar i mötena. Det finns också möjlighet för andra att delta. Man kan t ex delta som föreläsare eller som gäst. Han berättade också att ordet veteran var nytt och att det även tillät utlandsveteraner att benämna sina erfarenheter av utlandstjänstgöringen. Han ville veta hur jag tolkade ordet och varför jag var intresserad av att studera utlandsveteraner. Samtalet gav mig möjlighet att förklara syftet med mitt arbete och även tydliggöra hur jag tänkte gå tillväga. Jag berättade att jag under längre tid tänkt att jag ville få en djupare förståelse för utlandsveteraners erfarenheter med utgångspunkt i deras egna berättelser. Under samtalet föreslog han att jag skulle skriva ner mina tankar och förklara varför jag ville delta i deras möten. Texten skulle sedan skickas till honom och han skulle skicka texten vidare till utlandsveteraner som brukar delta i frukostmötena för att dem skulle godkänna om jag fick delta i nästa möte. Denna månadsvärd blev m a o den gatekeeper som Silverman (2006) talar om.⁵⁰ Jag skrev en text på två sidor (se Bilaga 1) och skickade den till månadsvärden. Efter att jag skickat texten blev jag orolig att textens längd kunde vara avskräckande då månadsvärden hade bett om en text på en halv sida. Men texten godkändes av veteranerna och jag fick reda på att jag var välkommen att delta i ett möte några månader senare.

49 Ansvaret för mötena roteras mellan utlandsveteranerna. Den som har ansvar för ett möte kallas månadsvärd. Som utomstående förväntas man ta kontakt med månadsvärden och berätta varför man vill närvara vid ett visst möte. Månadsvärden tar sedan kontakt med andra deltagare för att höra om de har något att invända mot att en utomstående deltar vid nästa möte.

50 En klassisk text om fältarbete är Whyte (1993). I den version jag läst synliggör författaren också de felsteg han har tagit under sina fältarbeten och tex att han försökte bli en insider även om han var en outsider (något som hans gatekeeper gjorde honom uppmärksam på).

Enligt Delamont (2004) skiljer sig tillträdet beroende på om man deltar i offentliga eller privata rum. Hon skriver inte om vilket som är svårare att få tillträde till – men som jag skrev ovan så tog det mig lång tid innan jag fick ett positivt svar på min önskan om att få delta i mötena. Bryman (2002) skriver att tillträde till fältet är bara ett första steg och att förhandlingar om tillträde är ständigt pågående under hela forskningsprocessen. Dessa förhandlingar var ännu viktigare i min studie där jag på något sätt fick begära tillträde till fältet varje gång jag deltog i ett nytt möte. Så när jag mötte en ny utlandsveteran som jag inte träffat tidigare så ansåg jag att det var viktigt att jag förklarade vem jag var och varför jag deltog i fredsbaskrarnas möten. Då deltagarna möts informellt innan - och efter – varje möte blev jag oftast redan innan mötena avslöjad som forskare. När deltagarna som jag inte träffat tidigare introducerade sig frågade de – ofta – varför jag var där.

3.4.2. På fältet

Månadsvärden kontaktade mig innan mitt första möte för att kolla om jag fortfarande var intresserad att delta och även idag minns jag hans förvåning över att min entusiasm inte hade klingat av. Innan mötet grubblade jag mycket över vad jag skulle säga och hur jag skulle presentera mig själv och mitt projekt. Men det visade sig att det aldrig går att riktigt förbereda sig för det som händer på fältet då interaktioner också är beroende av dem man möter som forskare. Det visade sig t ex när jag deltog i mitt första möte att de närvarande var nyfikna på mig och min studie och när jag väl presenterat min studie så ville de flesta veta mer. Jag kände att det fanns många nyfikna ögon – men också spända blickar – riktade mot mig och jag tappade helt tråden när jag skulle presentera mig. Jag hade förberett en sidas introduktion men när det var min tur att berätta vem jag var och varför jag deltog hände följande; jag ställde mig upp, sa mitt namn och därefter ”*Jag vill bara säga ett ord, som jag tror många av er inte hört så ofta tidigare 'Tack'.*” Efter en stund av kortare reaktioner av de närvarande lyckades jag återhämta mig och presenterade mig själv och min studie.

Då jag valt att göra öppna observationer blev det viktigt att tydliggöra för mötesdeltagare att jag deltog i mötena som forskare. Även om jag skickat information i förväg så förklarade jag på varje möte varför jag var på plats. Att ge denna information – på varje möte jag deltog i – var något som skedde nästan naturligt då varje möte börjar med en runda där alla som är närvarande berättar vilka dem är.

Som jag skrev ovan kan man inta olika roller och förhålla sig på olika sätt när man gör en etnografisk studie. Innan jag påbörjade mina deltagande observationer hade jag – med utgångspunkt

i den litteratur som jag hade läst – bestämt mig för att inta en passiv roll, hålla mig i bakgrunden och låta mötena ha sin gång. Tanken var också att jag inte skulle säga för mycket då jag var där för att lyssna på utlandsveteranernas berättelser, samtal och diskussioner. Jag försökte med andra ord följa Aspers råd att inte överta fältets aktörers intressen och det som motiverar deras ageranden. (Aspers 2011:110) Jag ville också undvika att vara för abstrakt i mitt sätt att tala och istället samtala på ett konkret och direkt sätt med deltagarna. Men jag ser mig själv som en engagerad forskare. Aspers använder ett citat från Goffman för att tydliggöra vad som menas med en engagerad forskare:

“The sights and sounds around you should get to be normal... you should feel you can settle down and forget about being a sociologist ... You should be able to engage in the same body rhythms, rate of movement, tapping of the feet, that sort of thing, as the people.” (Goffman 1989/2002:15 citerad i Aspers 2011:110).

Såsom jag tolkar citatet menar Goffman att man som forskare ska komma så nära sina forskningssubjekt så att ens rörelsemönster liknar rörelsemönster av deltagarna på fältet. Jag försökte aldrig använda mig av deltagarnas rörelsemönster. Jag kände inte heller att det var möjligt att överta utlandsveteranernas rörelsemönster då jag förblev en outsider under mina observationer på grund av att jag saknade erfarenheter som var viktiga för dem. Även om jag lärde mig mycket så förblev jag den outsider jag var när jag påbörjade min studie. Men även om jag ser mig själv som outsider betyder det inte att jag inte blev berörd av det som hände på mötena. Det hände att jag blev så känslomässigt berörd av deltagarnas berättelser att jag glömde att jag hade tänkt hålla mig i bakgrunden. Pollner & Emerson (1983:235) skriver att det finns en spänning i fältarbetet mellan närhet och distans och varnar för att forskare kommer för nära (blir för involverad med) sina informanter. Båda Kleinman (1991) och Fangen (2005) skriver att känslor är en viktig del i forskningsprocessen och att man som forskare ska ta tillvara dessa känslor. Kleinman skriver att hon reagerade som om känslor inte var en del av forskningsprocessen och att hon *“... managed my emotions by putting them aside”* (1991: 185). Något som hon – i efterhand – önskade hon inte hade gjort. Fangen (2005) skriver att känslor inte är något som skadar forskningen så länge en forskare som är känslig använder sig av en analytisk blick. Jag har följt hennes råd och försökt skapa distans med hjälp av en analytisk blick.

Fangen (2005) skriver att det alltid är lite osäkert hur de man möter på fältet kommer att reagera på ens studie: om de kan tänka sig delta i studien samt om de är tillmötesgående eller mer avvisande till

dig som forskare. Fangen (2005: 66) skriver också att det finns en huvudregel för en forskare som gör ett fältarbete nämligen att hon är ärlig, öppen, nyfiken och uppriktig. Jag tror att det faktum att jag varit öppen och ärlig har bidragit till ett positivt bemötande från veteranernas sida. Jag känner även att jag fick ett positivt bemötande och ett fortsatt förtroende från veteranerna när jag berättade att mina frågeställningar hade ändrats under uppsatsarbetet. Enligt Fangen (2005) tar det alltid tid att skapa ett förtroende och hon skriver också att de man studerar kan förhålla sig på olika sätt till deltagande observationer. Såsom jag tolkar henne menar hon att fältarbetet handlar om en interaktion där utlandsveteraner kan förhålla sig på olika sätt till mig och mitt projekt. För vissa kan det vara viktigt att de får något tillbaka t ex en känsla av att vara betydelsefull genom att jag skriver om utlandsveteraner. När jag träffade utlandsveteranerna i början av projektet kände jag att det var lättare att få kontakt med äldre veteraner (de som deltagit i tidigare krig och interventionen som t.ex. FN:s interventioner i Suez och Kongo) och svårare att få kontakt med veteraner som nyligen kommit hem från Afghanistan. Ingen av de som tillhörde den yngre generationen kom spontant fram till mig när jag deltog första gången. Vid senare möten valde de yngre att själva ta kontakt med mig, ställa frågor om min forskning och berätta om sina erfarenheter. Något som kan tolkas som att även de hade fått förtroende för mig och mitt forskningsprojekt.

3.4.3. Att lämna fältet

Den flesta artiklar och litteratur jag läst ger stort utrymme till forskarens tillträde till och deltagande på fältet. Utträdet nämns mest i förbigående. Det är inte helt lätt att bestämma när man ska lämna fältet (Delamont (2004)). Jag avslutade mina observationer när jag kände att jag fått tillräcklig med empiriskt material. Det betyder inte att det var ett lätt beslut, jag hade tänkt delta i fler möten då jag ville kontrollera så jag inte missat något. Jag kände också att mötessamtal och berättelser hade berört mig och även därför var det svårt att lämna fältet men jag övertalade mig själv genom att tänka att jag kan återkomma och delta när jag skrivit färdigt.

3.5. Analysprocessen

Analysen började redan när jag var ute på fältet. Jag har deltagit i tio möten och samlat in ett stort material bestående av anteckningar – på möten och efter möten men också om annat jag har läst under tiden. Här ingår forskning och populärvetenskaplig litteratur om utlandsveteraner. Men det var speciellt det som skedde på mötena som blev av central vikt i analysen. Under mina första tre möten var jag rätt så öppen och tog in allt som sades på mötena, något som Fangen (2005) och

Aspers (2011) också skriver om – nämligen att man inte ska avgränsa sina problemställningar och det man söker efter i början på ett fältarbete. Men efter att jag genomfört två observationer till började jag se mönster – hur möten börjar, vilka som samtalar och vilka ämnen som tas upp och hur mötet avslutas. Jag upptäckte också händelser, handlingar och beteenden men även normer och värderingar – som jag ville fokusera på. Det var då jag började göra det som Fangen (2005) också skriver om nämligen att forskaren fortsätter sina observationer men nu med fokus på olika teman. De huvudteman som kom fram i denna process var: att dela gemensamma erfarenheter och att presentera sig själv. Dessa huvudteman delades vidare in i olika teman. Under gemensamma erfarenheter kom tidigare erfarenheter av tjänstgöring, här ingår traumatiska erfarenheter; att hjälpa varandra; att skapa i den kollektiva identiteten (men också begränsningar). Självpresentationen innehöll teman: bemötande av andra; att motarbeta fördomar och att bli synlig på ett nytt sätt; relationen till Forsvarsmakten. Ett sista tema är politiskt ansvar.

När jag tagit fram dessa teman och började analysera materialet med utgångspunkt i dem, upptäckte jag samtidigt att jag behövde nya begrepp och teorier än dem som jag påbörjade min studie med (se ovan). Något som inte är ovanligt i kvalitativ forskning och också något som eftersträvas i kvalitativ forskning som följande citat visar:

“Qualitative research should be strategically conducted, yet flexible and contextual. Essentially, this means that qualitative researchers should make decisions on the basis not only of a sound research strategy, but also of a sensitivity to the changing contexts and situations in which the research takes place.” (Mason 1996:5)

Nu påbörjade jag en ny litteratursökning – där jag letade efter samhällsvetenskaplig litteratur som kunde bidra med en vidare förståelse av mina teman. Jag tog fram teorier och begrepp som kunde fördjupa dessa förståelser av mina teman. Dessa presenteras närmare i avsnittet om teorier och begrepp. Nästa steg blev ett försök att skapa en analys där jag väver samman mitt empiriska material med samhällsvetenskapliga teorier och begrepp. I denna process har jag följt Madisons (2007) råd att inte ta bort eller förvränga informanternas röster eller inordna informanter i forskarens analys. Resultatet presenteras i analysavsnittet.

3.6. Etiska överväganden

I mitt projekt har jag följt de etiska riktlinjer som utarbetats av vetenskapsrådet.⁵¹ Jag har också läst ”Vägledning till forskningspersonsinformation” på etikprövningsnämndernas hemsida.⁵² Riktlinjerna och vägledningen är tillämpbara på min forskning där jag valt att göra deltagande observationer.

Vetenskapsrådet skriver att forskningsetik handlar om ”... *normer (principer) som forskarsamhället reflekterat över och som man har försökt formulera tydligt och ge motiveringar för.*”

(Vetenskapsrådets rapportserie 2011:15). I kapitel 3 står att läsa att man ska välja den metod som har minst skadliga konsekvenser. Om deltagande observation skriver Vetenskapsrådet (2011: 42) att: ”... *denna forskningsmetod är förenad med en mängd etiska problem. /.../ Idealet är alltid att den som forskningen gäller ska vara informerad om att han eller hon är föremål för forskning och i normalfallet också skriftligen ha samtyckt i förväg.*”

Jag har inhämtat informerat samtycke. Som jag redan skrev ovan berättade jag om min studie till en månadsvärd som ville att jag skulle skriva en paragraf där jag presenterade min studie. Han tog kontakt med ett flertal veteraner och de gav sitt samtycke till att jag fick presentera min forskning på ett av fredsbaskrarnas möten. Därefter presenterade jag min forskning – dess syfte, frågeställningar, metod och även att det är frivilligt att delta – vid ett möte av fredsbaskrarna. Jag presenterade min forskning på nytt vid varje möte jag deltog i och jag påminde deltagarna om att de kan avbryta sitt deltagande eller säga till om de inte vill att jag deltar i resten av mötet. I sin bok *Critical Ethnography* (2007) skriver Madison att det är viktigt med öppenhet och insyn inför och under forskningsprocessen. Om jag förstår henne rätt så menar hon att man inte enbart ska inhämta informerat samtycke när man önskar tillträde till fältet men att man ska berätta om sin forskning under hela processen – för att påminna forskningssubjekten om att de deltar i ett forskningsprojekt. Det hon skriver är speciellt viktigt när projektet går i en annan riktning än det var tänkt från början. När min forskning ändrade inriktning och jag bestämde mig för att studera själva mötena (istället för som tidigare fokusera soldatens erfarenheter av utlandstjänstgöringen och hemkomsten med

51 <http://www.vr.se/etik/4.3840dc7d108b8d54294.html> 2014-12-20

52 <http://www.epn.se/sv/start/startside/> 2014-12-20

utgångspunkt i möten och intervjuer) presenterade jag projektets nya syfte, frågeställningar och metoder vid fredsaskrarnas möten.

När jag introducerade mig själv och min forskning har jag dessutom tydliggjort hur jag kommer att hantera det empiriska materialet i frågan om anonymitet (Vetenskapsrådets rapportserie 2011) Anonymitet betyder att ingen ska kunna sätta ihop ett visst beteende eller uttalande med en bestämd individ. För att uppfylla krav av anonymitet kommer jag att inte närmare presentera var fredsaskrarnas möten ägde rum. Jag kommer inte heller att göra mer ingående beskrivningar av dem som var närvarande på mötena. Jag deltog i tre möten under 2013 och sju möten under 2014. Återigen för att uppfylla anonymitetskravet kommer jag inte att skriva ner de dagar som dessa möten ägde rum.

Andersson & Swärd tar upp etiska frågor i sitt kapitel i *Forskningsmetodik för socialvetare* (2008) på ett annat sätt än Vetenskapsrådets rapport. För dem handlar etik om att reflektera kring ”... vilken rätt forskaren får ta sig gentemot dem han eller hon forskar om för att komma åt deras verklighet.” Men också om att det finns ”... anledning att reflektera över skyldigheten att forska om och med människor som lever i svåra förhållanden.” (Andersson & Swärd 2008:236). Såsom jag tolkar sista citatet handlar det om att jag måste gå varsamt tillväga och även att jag ta med mig en medvetenhet om att jag träffar människor som kan ha varit utsatta för trauman⁵³ även när det inte är direkt synligt. Här kan det vara en fördel att jag studerar ämnen som deltagarna själva tagit upp och samtalat kring. Även när känsliga frågor diskuterades var det utifrån det som deltagarna själva berättade. Det finns en annan etisk aspekt som är av vikt för min forskning och som handlar om att ta tillvara det förtroende jag fått av deltagarna. Vid ett flertal möten sa någon att ”det som sägs i rummet stannar i rummet”. Jag har tänkt på detta uttalande när jag tolkat materialet, försökt gå varsamt tillväga och ibland gjort en extra bedömning om något ämne eller samtal ska ”lämna rummet”.

53 Som t.ex. Claes i boken *Svenskar i strid* (Carlén & Falk 2012).

4. Teorier och begrepp

För att fördjupa förståelse av det empiriska materialet använder jag mig av ett flertal teorier och begrepp. Goffmans teorier om självpresentation och stigma har varit av central betydelse för analysen. Men även teorier om identitet – speciellt kollektiv identitet – och trauma har bidragit till en vidare förståelse av mitt empiriska material. En sista teori jag använder mig av är Connells teori om genusrelationer och maskulinitet. En närmare presentation av dessa teorier och begrepp följer nedan.

4.1. Goffman: *Självpresentation och Stigma*

I boken *The Presentation of Self in Everyday Life* (1959) presenterar Goffman sitt dramaturgiska perspektiv och här beskriver han vardags interaktioner människor emellan som teaterframträdanden. Enligt Goffman, presenterar människor sig själva till andra i iscensatta föreställningar då de önskar att presentera sig själva på socialt acceptabla sätt. Genom socialisation lär människor sig vad som är lämpliga och olämpliga beteenden och denna läroprocess tillåter dem att agera i till synes spontana sätt när de möter andra. Roll begreppet är centralt i Goffmans teori och han skriver att människor lär sig spela roller på ett liknande sätt som i teaterföreställningar. Enligt Goffman, är det viktigt att roller utförs upprepade gånger i närvaro av andra, som en del av självpresentationen. Det är ett sätt att visa vem man är, att visa *sitt själv* ("one's self") i offentliga framträdanden. Innehållet i sociala roller, som t ex mor och far eller lärare och elev men också soldat och veteran, skiljer sig mellan olika samhällen och det finns även flexibilitet så att människor i ett visst samhälle har viss flexibilitet när de spelar tillskrivna roller. (se Persson 2012:84). Även här går det att använda teater som exempel. Precis som i en teaterföreställning, där en skådespelare måste följa ett manus men har möjlighet att spela roller på ett eget sätt. Roller och framträdanden är en viktig del av en persons identitet: de hjälper till att definiera vem man är. Goffman utökar sin användning av teater med sin distinktion mellan *främre* ("frontstage") och *bakre* ("backstage") regioner i analysen av sociala framträdanden. Han diskuterar hur det finns olika platser för privata och offentliga interaktioner i olika sociala institutioner, såsom ett sjukhus eller en skola, och att dessa platser är genomtänkta när byggnader skapas. T ex beskriver han att läkare, sjuksköterskor och lärare har separata rum där de kan skämta och tala fritt om sina patienter eller elever och hur detta förbereder dem för deras offentliga roll.

I *Stigma. Notes on the Management of Spoiled Identity* (1959) skriver Goffman om hur vi i ett möte med en annan människa låter våra förväntningar styra hur vi uppfattar denna ”främling”. Han skriver vidare att det sker ett utbyte i mötet, något som jag tolkar betyder att man letar efter varandras egenskaper och att man därefter kategoriserar den man möter. Goffman menar att vi förlitar oss på dessa egenskaper därför att det förenklar interaktionen människor emellan. Det vanliga är att vi inte ifrågasätter hur förväntningar och stereotypa föreställningar styr oss tills något eller någon bryter mot det vi förväntar oss. Det är först då vi inser att våra förväntningar bygger på fördomar och felaktiga normer. Här handlar det om stigmatisering, något som innebär en form av utpekande och förakt, mot en individ eller en grupp som avviker från de egna förväntningar och normer. Persson (2012) beskriver stigma på följande sätt:

”Stigma har (...) att göra med förhållandet mellan individer och samhällets identitetsvärden, alltså de normativa och institutionella regleringarna av, förväntningarna på och föreställningarna om hur individer ska vara, uppträda, se ut och göra.”

Goffman (1959:4) skiljer mellan kroppsliga stigmat, karaktärsstigmat och kategoristigmat. Kroppsstigma handlar om kroppsliga missbildningar. Goffman ger en lista på individuella personligheter som uppfattas av andra som avvikande. Här ingår bland annat svag vilja, dominerande eller onaturliga passioner, förrädiska eller stela föreställningar och ohederlighet. Under kategoristigma beskriver han stigma relaterade till ras, nation och religion.

Enligt Persson (2012) talar Goffman även om *stigmastyrning* (”stigma management”) och med det menas att den stigmatiserade bör försöka dölja ett stigma eller försöka förvandla stigmat till något mer fördelaktigt. En tredje strategi är att *”aktivt göra motstånd tillsammans med andra mot de stigmatiserande identitetsvärden som existerar i samhället.”* (Perssons 2012: 135) Goffmans teori om stigma kan användas i veteranernas berättelser om sina möten med andra människor där soldater tillskrivs vissa egenskaper och de förväntas leva upp till de normativa förväntningarna i samhället om soldater, försvaret och krig. Även hans tankar om stigmastyrning kan användas men då i relation till utlandsveteraners försök att skapa en ny identitet, presenterar sig själva på ett nytt sätt och motverkar stigmatisering av soldater i det svenska samhället.

4.2. Identitet

Hammaren & Johansson (2009) skiljer mellan olika teoretiska perspektiv kring identitet. De presenterar ett psykologiskt utvecklingsperspektiv och skriver att här finns ett antagande om att den individuella identiteten utvecklas övertid i interaktionen mellan fysiska, psykologiska och sociala krafter. Erikson (1950/1973) är en viktig företrädare för en psykologisk tolkning av identitet. Hammaren & Johansson presenterar också ett mer sociologisk perspektiv med hjälp av Goffmans rollteori (som jag kort presenterat ovan). Att säga ”*jag är veteran*” är att ta en identitet (Hammaren & Johansson 2009:28). Det är ett sätt att berätta för andra, jag är någon som har deltagit i militärtjänstgöring och vidare, denna tjänstgöring har blivit en del av min identitet. Att göra tjänstgöring betyder att man utför en roll enligt Goffman (1959). Det är en roll man lär sig genom en socialiseringsprocess. Berger och Luckmann (1967:130) definerar socialisation som ”... *the comprehensive and consistent induction of an individual into the objective world of a society or a sector of it*”. De skiljer mellan primär socialisation där identiteter och roller lärs i interaktion med signifikanta andra under den tidigare barndomen och sekundär socialisation som är den process som följer. Berger och Luckmann (1967: 138) beskriver den sekundära socialisation som en process där en individ internaliserar de normer och värderingar inom en institution (*’internalization of institutional or institution-based ’sub-worlds’*) och förvärvar rollspecifik kunskap. Dessa roller är, skriver de vidare, grundat i samhällets arbetsdelning. Berger och Luckman ger ett konkret exempel där de skiljer mellan färdigheter av fotsoldater och kavalleri och hur dessa färdigheter kräver olika språk. Goffmans och Berger och Luckmans tankar kring socialisationen kan exemplifieras med militären. För det första lär en individ sig att utföra soldatrollen i grundutbildningen (färdigheter). I grundutbildningen skapas dessutom en gemensam social identitet: soldat, med hjälp av olika termer (språk). Soldatrollen skiljer sig från många andra roller i samhället delvis p.g.a. att civilt och militärt liv är åtskilda från varandra. Att vara soldat kan innebära att göra saker som normalt är förbjudna som t.ex. att använda våld eller döda en annan människa. Övergången till soldatrollen markeras med ritualer som hårklippning, uniform och sätt att tala och interagera. För de andra svetsas gruppen samman under tjänstgöringen. Det är här att soldater socialiseras till att skapa förtroendefulla relationer till varandra, lär sig att de måste lita på varandra (för att kunna hantera eventuella farliga situationer).

Hammaren och Johansson (2009: 37) skriver också om kollektiva identiteter. Då denna uppsats handlar om personer som gjort militärtjänstgöring och vars identitet bygger på att de har gjort något i nationens tjänst är det viktigt att inkludera kollektiva identiteter. Halbswachs (1992), en av Emile Durkheims studenter, har skrivit om kollektiva identiteter. Han argumenterar att det är tron på ett delat förflutet som binder en grupp samman genom att ge dem en gemensam referenspunkt. Denna tro binder samman alla sociala grupper, från familjer till etniska och religiösa grupper samt nationer. Detta delade förflutna artikuleras och upprätthålls genom berättelser och med hjälp av symboler.

En nation består av nationella identiteter som måste t ex konstrueras och upprätthållas. Berättelsen om den svenska nationen är något som man lär sig i skolan och som blir basen för ens identitet. Denna identitet upprätthålls och förstärks genom ritualer och ceremonier, som nationella helgdagar, och genom symboler och symboliska figurer, som moder Svea, den svenska flaggan och den kungliga familjen. Dessa berättelser, symboler och ritualer binder individer till nationen (Se t ex Eduards 2007).

4.3. Trauma

En tredje teori tradition som jag använder mig av är traumateori och då speciellt trauma som botten i erfarenheter av krig och våld. Ordet trauma kommer från det grekiska ordet för sår och refererar mest till sår knuten till strid (Shay 2002). Enligt Ley (2013) gav Sigmund Freud ordet trauma ett nytt innehåll när han definierade trauma som ett sår till sinnet (och inte bara till kroppen). Detta sår till sinnet kan leda till långsiktiga känslomässiga skador. J.L. Herman (1992:32) definierar psykologiska trauman som "*an affliction of the powerless.*" Begreppet trauma har också använd för att synliggöra soldaters erfarenheter av krig. Olika ord har används under olika historiska perioder. Ordet "effort syndrom" användes under det amerikanska inbördes kriget, "shell shock syndrom" under första världskriget och "battle fatigue" under andra världskriget (Kudler citerat i Wizelman 2011: inledningen xiii).⁵⁴ Idag används PTSD (posttraumatiskt stress-syndrom) för liknande former av skador.

54 I folkmun användes även andra ord som t ex "railway spine" (Wizelman 2011:4).

1980 utnämnde den Amerikanska psykiatriska föreningen PTSD till en officiell diagnos och 1992 introducerades diagnosen PTSD i The World Health Organisation's *International Classification of Diseases and Related Health Problems* (Wizelman 2011:2). Wizelman (2011:2-5) presenterar en lista över symptom för PTSD. Denna lista, som består av fem punkter, tydliggör att det bl.a. handlar om att man återupplever de traumatiska händelserna (och att detta kan leda till hallucinationer eller mardrömmar), att man undviker situationer som kan trigga igång att man återupplever traumatiska händelser och att man visar kroppsliga signaler som svårighet att andas, svettningar men även snabbare hjärtslag. Förlust av känslor, svårighet att relatera till andra människor men även svårighet att sova och koncentrera sig och utbrott av ilska nämns också i listan. Enligt Wizelman (2011) kan PTSD dessutom ge psykiska besvär som depression, bipolär sjukdom, sociala fobier, alkohol - och drogmissbruk. Även hjärnan och immunsystemet kan påverkas. Dessutom kan fysiska reaktioner i form av exempel psoriasis, diabetes eller huvudvärk uppstå. De som lider av PTSD kan också få andra problem som exempelvis problem med självkänslan och skuld känslor. Helena Prochazka, som är psykiatriker anställd inom Försvarsmakten, säger att PTSD ”... kan drabba soldater som varit med om en svår händelse. Symptomen kan visa sig så sent som upp till två och ett halvt år efteråt.”⁵⁵

Kai Erikson (1976) introducerade begreppet *kollektivt trauma* i sin studie av en naturkatastrof i USA. Katastrofen förstörde ett mindre samhälle och när Eriksson intervjuade invånare upptäckte han att även de som inte hade bevittnat själva översvämningen visade samma traumatiska symptom som de som fanns på plats under översvämningen. Identifieringen med andra i detta lilla samhälle var så stor att de berättade om katastrofen som om det hade hänt dem. Men Erikson skriver också att hans intervjuer visade att de som hade upplevt traumat av översvämningen kände ett speciellt band med andra som hade samma erfarenhet. Dessa informanter berättade att bara de som hade gått igenom en sådan upplevelse verkligen kunde förstå dess inverkan. Dessa idéer är relevanta för min studie eftersom det verkar finnas en liknande känsla bland veteraner att bara de som har liknande erfarenheter kan förstå vad dem har varit med om.

55 <http://www.forsvarsmakten.se/sv/aktuellt/2014/03/militar-psykiatri/> 2015-01-06

4.4. Genus och maskulinitet

Den sista teoritradition jag använder mig av i analysdelen innehåller teorier om genus och maskulinitet. Begreppet ”gender” (genus) introducerades inom genusvetenskapen i England och USA på 1970-talet. Tidigare hade ordet ”sex” (kön) används för att studera skillnader mellan kvinnor och män. Genus/kön studerades ofta på individ- eller interaktionsnivå. Institutioner och strukturella förhållanden lämnades härmed åt sidan. Enligt Connell (2002) reproduceras genusrelationer på alla nivåer i samhället: i interaktioner mellan människor där *”People construct themselves as masculine or feminine.”* (Connell 2002:4), inom institutioner såsom familj, skola, militär och i samhället i sin helhet. Connell menar även att genus är ett komplext fenomen:

“Gender relations do include difference and dichotomy, but also include many other patterns. For instance, gender in the contemporary world involves massive hierarchies of power among men - as seen in multinational corporations, or armies - which can in no sense be reduced to ‘male/female differences’, however caused.” (Connell 2002: 9)

Tre begrepp är viktiga i Connells teori: genusordning, genusregim och hegemonisk maskulinitet. Hon skriver att ojämlikhet och förtryck ingår i samhällets könsordning och institutioners genusregim och dessa upprätthålls med hjälp av en hegemonisk maskulinitet. Med hegemonisk maskulinitet menar hon en form av maskulinitet som är rankat högst av olika former av maskulinitet. Denna form av maskulinitet utestänger andra maskuliniteter och även former av femininitet (Connell 1995). I *Masculinities* (1995) presenterar Connell också resultat från empiriska studier av tre olika grupper män. Hon redogör bl a för att det finns olika strategier bland dessa grupper av män: underordning, delaktighet och marginalisering. Hon visar att dessa strategier inte bidrar till en förändring av samhällets genusordning. Den hegemoniska maskuliniteten finns ma o kvar. Connell skriver också att den hegemoniska maskuliniteten inom en viss institution eller organisation kan skilja sig från den som är rankat högst inom ett visst samhälle. Om man tillämpar det på Sverige och min studie så kan man översätta hennes tankar så här: jämställdhet ingår i den hegemoniska maskuliniteten i Sverige medan en annan sorts maskulinitet framträder inom t ex Försvarsmakten eller andra stora organisationer. Här ingår segghet, konkurrens och dominans (och här förväntas att man inte ska visa sina känslor).

Nedan följer en presentation av resultat av min studie i två kapitel. Kapitel 5 ger en beskrivning av Fredsbaskrarnas möten. Kapitlet är *en vägledning till läsaren* men innehållet är även viktig för

den analys som följer i Kapitel 6. Kapitel 6 innehåller en analys av det som hände på mötena med utgångspunkt i olika temaområden. Här återanknyter jag också till de teorier och begrepp som presenterats här.

5. Fredsbaskrarnas möten

Dessa möten hålls på regelbundet basis, oftast en gång i månaden och alltid utanför regementen och Försvarmaktens lokaler.

5.1. Informella samtal innan möten

Innan mötet börjar samlas de flesta deltagarna utanför möteslokalen. Majoriteten av deltagarna är nästan alltid män. De kvinnor som deltar är ofta experter eller fruar till utlandsveteraner. Men det finns också kvinnor som är utlandsveteraner.

Det är också utanför lokalen som deltagarna träffar mötets månadsvärd (eller den som har tagit på sig att kalla till mötet). Månadsvärden hälsar varje deltagare välkommen och de övriga som samlas hälsar varandra antingen med ett enkelt handslag eller så delas det ut kramar. Det skapas olika grupper på ett nästan naturligt sätt. Äldre utlandsveteraner hälsar på varandra och står kvar i en något större grupp och andra deltagare står ofta i mindre grupper. Endast ett fåtal står ensamma. Det känns som det inte är lätt - och även något obekvämt - för den som är ny som deltagare. Men att det finns en medvetenhet om denna problematik visas bland annat genom att månadsvärden går fram till en ny person, skakar hand, presenterar sig och ber den nya deltagaren presentera sig. Utlandsveteraner som inte tidigare deltagit förväntas skriva sitt namn och vart de har tjänstgjort i en gästbok. Även gäster förväntas skriva sina namn och varför de deltar i mötet i gästboken. Under tiden man skriver in sig, besvarar månadsvärden även frågor från de som är på ett möte för första gången.

När jag gick genom dörren för första gången sa månadsvärden till mig: *"Välkommen, även om du bara vill höra våra historier"*. Efter att jag samtalat med månadsvärden kände jag att jag möttes av nyfikna blickar men när jag, efter att jag blev tillfrågat varför jag var där, berättade att jag vill skriva en uppsats om fredsbaskarna blev svaret alltid *"Du är välkommen"*. Det har också hänt att någon frågade mig var jag gjort min utlandstjänstgöring och även att någon kommenterade att det är trevligt när det äntligen börjar komma kvinnliga utlandsveteraner.

Det finns alltid en viss spänning och förväntan i luften innan mötets början, något som jag antar handlar om att deltagarna inte alltid vet vad som kommer att hända och vilka som kommer att delta - förutom naturligtvis månadsvärden. Det var inte direkt synligt, för mig, vilka som var utlandsveteraner och vilka som var anhöriga eller gäster bland deltagarna (om de inte bär symboler som synliggör att de har deltagit i utlandsinsatser). Det gäller männen såväl som kvinnorna. På ett möte t ex deltog en kvinna som hade sin 10-åriga dotter med sig. I och med att dottern var med, visste jag att hon var mor men det blev först synlig senare under mötet att hon var utlandsveteran. Det finns ingen speciell klädkod, många utlandsveteraner har jeans på sig, ibland bär någon utlandsveteran kostym men jag såg inga tydliga symboler som visade att man tillhör en viss grupp veteraner. Senare upptäckte jag att de flesta utlandsveteraner bar namnbrickor och även att ett flertal bar symboler i form av blå basker och det gula bandet.⁵⁶ Det hände också att deltagare hade egengjorda t-tröjor på sig med bataljonsnamn och när man tjänstgjort. Dessa t-tröjor synliggjorde att ett flertal utlandsveteraner hade tjänstgjort samtidigt. Vid ett annat möte hade en del jackor på sig – även dessa hade fredsbaskrarna själva tillverkat. På dessa jackor står ordet VETERAN i stora vita bokstäver på baksidan och på framsidan finner man fredsbaskrarnas egen logga. Även jackan är i blå färg (och texten är i vit).

På de möten jag närvarat på deltog olika generationer av utlandsveteraner och det gick att dela in deltagarna på en tidsaxel där yttersta kanten utgörs av de som deltog vid Suez-krisen (1956) och de som nyligen kommit hem från Afghanistan. Övriga kan placeras mellan dessa två grupper. De flesta som deltog i mötena tillhörde en äldre generation utlandsveteraner och hade deltagit i tidigare fredsbevarande styrkor som Kongo och Bosnien. De utlandsveteraner som nyligen kommit hem från Afghanistan deltog mera sällan i mötena och en del av dem deltog inte i informella samtal inför mötena då de ofta kom för sent. Stämningen var mer avslappnad bland de äldre veteranerna och man kunde höra att de berättade historier för varandra som frambringar en del skratt. Det fanns en grupp utlandsveteraner som deltog i alla möten jag närvarade på. Jag uppskattade att de utgjorde ungefär en fjärdedel av mötesdeltagarna. Det betydde inte att de sa något på varje möte, några enstaka pratade på mötena men de flesta deltog i informella samtal innan och efter det formella mötet. Men det var dessa nyckelpersoner (som jag kom att kalla dem)

56 <http://www.sverigesveteranforbund.se/gulabandet> 2014-12-20

som skapade kontinuiteten mellan mötena. Dessa nyckelpersoner fungerar också som roll modeller för yngre veteraner.

De informella samtal innan mötet kunde ta mellan tjugo och fyrtio minuter beroende på när deltagarna valde att gå till möteslokalen. Några deltagare fanns på plats en längre stund innan, några kom tio minuter innan den avsatta mötestiden och ibland kom en deltagare sent (något jag redan antydde ovan). Samtalen var öppna och det var inte bara månadsvärden som inbjöd deltagare - som inte kände någon annan - att delta i samtalen. Innan mötet började, köpte de flesta sig något att dricka eller äta under mötet och sedan rörde alla sig till möteslokalen. De deltagare som förde informella samtal utanför möteslokalen stressade sällan. Deltagarna tog det lugnt och min tolkning är att processen fick ta den tid de närvarande känner de behövde.

5.2. Möten

5.2.1. Mötens början

Det fanns ingen exakt tid då man förväntades gå till lokalen där själva mötet sker. Som jag skrev ovan så användes tiden innan mötet av de närvarande för att hälsa på varandra och föra informella samtal. Samtidigt som man samtalade gick man långsamt i riktningen av möteslokalen. Jag har deltagit i möten på olika platser i Skåne. Möteslokalerna skiljde sig åt. En av lokalerna innehöll tre långbord, med plats åt tio personer var, som var ihopsatta till ett större U. De ihopsatta borden gjorde att deltagarna kunde samtala med varandra i mindre grupper samtidigt som bordet i sin helhet var så stort att alla närvarande kunde delta i ett gemensamt samtal. Det fanns även tre mindre bord med plats åt fyra personer var. Denna möteslokal var nära ett kök, vilket betydde att deltagarna ibland stördes av servitörer som sprang ut med mat eller bara gick in till köket för ett ärende. Vid ett av mötena hamnade dörren till köket på glänt så att deltagarna kunde höra personalens samtal. Dörren stängdes efter ett par minuter och när servitören lämnade köket men då möteslokalen har svängdörrar och dessa inte alltid var stängda stördes deltagarna även av ljud från andra rum. Men det gjorde också att det var lätt för deltagarna att gå in i rummet eller lämna rummet ganska ostört. En annan möteslokal var något större, borden var avlånga och även här fanns det plats för minst 30 personer. Det gick att sätta in fler bord och stolar utan större problem. I början på ett möte var dörren till denna lokal alltid öppen, något som betydde att man ibland hörde röster som tillhörde de som går förbi lokalen. Dörren stängdes sedan men det kunde ta upp till 30 min efter att ett möte hade börjat.

Väl inne i rummet brukade några som känner varandra sätta sig bredvid varandra. De nya - som är antingen ensamma eller i grupp - var mer avvaktande och satte sig lite försiktigt vid borden. Vid ett av mötena satt tre deltagare som skulle hålla en presentation tillsammans. Vid ett annat möte satte sig de inbjudna gästerna nära varandra. Skillnader deltagarna emellan – och då speciellt uppdelningen mellan yngre och äldre veteraner – blev synliga i rummet. Vid ett av mötena bröt månadsvärden ”åldersmönstret” genom att i början på mötet säga att han ville att vi skulle flytta på borden så att vi tillsammans hamnade vid ett stort avlångt bord istället för i små grupper kring olika bord. När deltagarna flyttade på borden, började de samtala med varandra och efteråt visade det sig även att deltagare som tidigare inte suttit tillsammans nu satt bredvid varandra.

Men även om deltagarna delade in sig i olika grupper uppfattade jag stämningen i rummet som välkomnande. Ett exempel som ger stöd åt denna tolkning är när någon sa till någon som stod ensam ”*Du kan sitta här! Välkommen!*”. Det fanns samtidigt en nervös känsla i rummet och som jag tolkar bottnar i att det finns outtalade förväntningar om möten bland deltagarna. Som jag skrev tidigare är möten endast öppna för de som deltagit i utlandstjänstgöringen och de som har ett intresse i veteranfrågor i brett bemärkelse. Härigenom har deltagarna något gemensamt men innehållet i möten - vad som ska sägas eller vad som ska hända – var inte bestämt på förhand. Det fanns en dagordning och en månadsvärd som ledde mötena men som jag tolkar det var ett övergripande syfte att låta deltagare komma till tals, samtala och lyssna.

5.2.2. Under möten

Alla möten jag deltog i började på samma avslappnade sätt och alla väntade och lät de närvarande slå sig till ro i rummet. Även när alla satt vid borden fortsatt de informella samtalen i mindre grupper. När samtalen tystnade – något som ofta skedde efter några minuter - ställde sig månadsvärden upp och inledde mötet. Månadsvärden hälsade alla - och speciellt de som inte deltagit i tidigare möten - välkommen. På de flesta möten jag deltog i berättade månadsvärden att varje möte börjar med en runda där alla presenterar sig och att det därefter ges möjlighet att ställa frågor eller dela erfarenheter med varandra.

Härefter började en runda där majoriteten av de närvarande valde att ställa sig upp och presentera sig med namn och information om när och var de tjänstgjort. Ibland hände det att en eller flera

veteraner berättade att de tjänstgjort samtidigt med den som presenterar sig.⁵⁷ Även de gäster som var närvarande presenterade sig och ibland tog även gästerna några extra minuter om de kände att de behövde det. Efter denna runda som ofta tog ungefär 10-20 minuter, beroende på hur många som deltog och delade med sig med vidare information, presenterade mötesvärderna mötespunkterna samtidigt som han inbjöd de deltagande till att lägga till några punkter om dem så önskade.

Mötena hade ingen annan struktur mer än att det fanns en klassisk lista med mötespunkter. Det fanns vissa punkter som återkom på alla möten jag deltog i men deltagarna föreslog också nya punkter och ibland hände det att ett nytt samtalsämne uppstod mer spontant. Återkommande punkter var hemkomsten och relationen till Försvarsmakten samt information från Fredsbaskrarna internt och Fredsbaskrarnas medlemsfrågor. I övrigt varierade punkterna vid olika möten beroende på vad som var aktuellt just då (i samhället och speciellt i medierna) men också på grund av vad fredsbaskrarna själva ville ta upp. En punkt som återkom på de flesta möten – men som oftast inte fanns med på dagsordningen – var berättelser som deltagarna ville dela med sig. Som jag visar i analysdelen tog dessa berättelser en stor del av möten i anspråk.⁵⁸

Mötespunkter diskuterades på ett avslappnat sätt. Det fanns ingen tidsram för varje punkt och när någon pratade fick denna prata färdigt även om det ibland tog längre tid. Ibland ställde deltagarna frågor till den som talade och ibland var det inte helt tydlig vem som berättade och vem som lyssnade. Ibland bad månadsvärderna de närvarande att räkna upp en hand om de ville säga något då ett flertal talade samtidigt. Så mötena utvecklades rätt så fritt. Ämnen flödade kring bordet och de närvarande skämtade och stämningen var avslappnad. Ibland hände det att någon berättade på ett känslösamt sätt om negativa erfarenheter/upplevelser och då förändrades stämningen kring bordet.⁵⁹ Ibland skämtade någon för att liva upp stämningen och det hände också att någon

57 På de möte där utlandsveteranerna har valt att bära namnskyltar kan man se vilka av de närvarande har tjänstgjort samtidigt eller om någon nyligen varit i Afghanistan.

58 Dessa berättelser om erfarenheter från utlandstjänstgöringen – och ibland efter hemkomsten - innehöll ofta kraftfulla minne - något som aldrig lämnade mig oberörd.

59 Vid sådana tillfällen skapades – som jag uppfattade det – en sorgsen stämning i rummet.

tackade en utlandsveteran som berättade om känslomässiga erfarenheter. Ingen rättade till andras berättelser och det kändes som att de som talade fick säga vad de ville och i den tidsram som de själva ansåg sig behöva. Vid ett flertal tillfällen föreslog månadsvärden ett kort avbrott när samtalet handlade om ett känsligt ämne. Det visade sig att avbrottet togs emot som något positivt, då förslaget av månadsvärden följdes av leenden och skratt bland deltagarna.

Efter ungefär 40 minuter, brukade månadsvärden fråga om någon önskade hämta mer mat och dryck. Då bröts det gemensamma samtalet och de deltagare som önskade mer mat och dryck lämnade rummet för att hämta mer mat. Detta var sällan något som gick att göra på ett snyggt sätt då alla deltagare satt kring ett eller flera bord och om man t ex satt vid en hörna fick man gå runt eller fråga andra om man fick gå förbi.

Mötena följde samma rutiner men på de flesta möten hände det att samtalet gick i annan riktning än de mötespunkter som månadsvärden berättat om i början. Det hände också att man inte hann med alla mötespunkter och ibland var det så att deltagarna började en diskussion kring en punkt som sedan glömdes bort. Ett exempel på en sådan bortglömd punkt var när Fredsbaskermarschen från 2013 fanns med som en punkt på dagordningen. Någon började med att visa bilder från marschen och när någon ställde frågan om hur publiken hade reagerat på marschen glömde deltagarna bort själva marschen och fokuserade istället på olika reaktioner från civila som såg på marschen. Sedan blev det en diskussion om hur de blir bemötta av människor som inte gjort utlandstjänstgöring. Ett exempel på en diskussion som inte fanns på dagordningen var när en utlandsveteran som deltagit i fredsbevarande styrkor i Kongo - lite avvaktande - sa: *”Om någon vill se dem så har jag bilder med mig från min tid i Kongo”*. Sedan sa en annan Kongo-veteran att han vill visa en film från den tiden. Efter att flera av deltagarna svarat att de gärna vill se både bilderna och filmen ägnades största delen av mötet åt kriget i Kongo.

Så varje möte började på samma sätt men möten utvecklades på olika sätt. Utöver dem som jag presenterat i förra paragrafen finns det andra aspekter som påverkar mötens innehåll. Det är inte samma personer som deltog vid mötena (här finns ett kontinuum med å ena sida en grupp veteraner som deltog i nästan alla möten och å andra sida veteraner och andra deltagare som endast deltog i ett möte) och olika frågor som diskuterades tog olika lång tid.

5.2.3. Avslutning på mötena

Möten avslutades nästan alltid inom den utsatta tiden men även när man inte höll tiden så skedde avslutningen på ett naturligt sätt. Om ett samtal ännu inte hade avslutats var det ingen som avbröt de som samtalade. Vid ett tillfälle då samtalet gick rejält över tiden gick månadsvärden in och sa att samtalet gärna kunde fortsätta någon annanstans men att de nu fick lämna lokalen då den var bokad till en viss tid. Efter att möten var avslutade återgick deltagarna till att samtala i smågrupper utanför mötesrummen – oftast nära ingången till lokalerna och i enstaka fall på gatan utanför husen. Det var mest de som deltog i alla möten och de jag kallar för nyckelpersoner som fortsatt att samtala med varandra (ibland med en eller flera av de andra deltagarna). Jag minns dessa diskussioner som innehållsrika och ofta handlade det om en fortsättning på frågor som tagit upp på mötena. Det hände också att en mindre grupp fortsatt att diskutera ett visst ämne som inte blev färdigdiskuterat. Detta skedde t ex inför Fredsbaskermarschen sommaren 2013.

6. Analys

Under mitt fältarbete blev det tydligt att mötena framförallt hade två funktioner. Den första funktionen var inåtriktad mot gruppen deltagare och handlar om att skapa ett "rum" där utlandsveteraner delar gemensamma erfarenheter. Här ingår traumatiska erfarenheter och problem såsom stress och PTSD. Att bli synlig, få ett offentligt erkännande och skapa intresse för utlandsveteraner bland andra människor, Försvarmakten och politiker tolkar jag som mötenas andra funktion. Dessa två funktioner presenteras närmare med utgångspunkt i olika tema områden. Så där jag i kapitel 5 presenterade vad som hände i början, i mitten och i slutet av mötena presenterar jag nu en analys utifrån innehållet i samtalen och berättelserna.

6.1. Gemensamma erfarenheter

Tidigare i uppsatsen har jag beskrivit att det skapades en viss stämning på mötena med hjälp av olika berättelser, samtal och de närvarandes förhållningssätt till varandra. Det kändes som att det närvarande tillsammans skapade "ett säkert rum" där de berättade och samtalade - även om känsliga erfarenheter. Detta rum kändes säkert därför att fredsbaskrarnas möten endast är öppna för vissa (de som har deltagit i fredsbevarande insatser i andra länder, familjer till utlandsveteraner och ett fåtal gäster). Den runda som öppnar varje möte bidrar också till att säkra rummet. Denna runda kan tolkas som en ritual och här förväntas man identifiera sig som veteran genom att berätta var och när man gjorde sin

militärtjänstgöring. Alla som är närvarande känner till tjänstgöringens symboler – från uniformer, medaljer till blå basker – och dessa visar andra vem man är och vad man har gjort. Alla presenterar sig genom berättelser om sin tjänstgöring och innehållet i dessa berättelser är väl bekant för gruppens medlemmar. Det är alla dessa aspekter tillsammans som skapar en kollektiv identitet (Hammaren & Johansson 2009) bland deltagarna, men återskapar också tillit deltagarna emellan.

6.1.1. Erfarenheter av militärtjänstgöringen

Berättelser av insatser i olika delar av världen bidrog till skapandet av gemensamma erfarenheter. På ett möte 2014 presenterades resultat av en enkät (Kongo-enkäten. FN svenskar i Kongo) sammanställd av en utlandsveteran, Lars Frost, som själv deltagit i Kongo. Enkäten hade skickats till 210 utlandsveteraner som tjänstgjorde i Kongo under minst sex månader mellan 1960 och 1965 och besvarats av 156 veteraner. Den innehöll 88 frågor om bland annat erfarenheter av utbildning, tjänstgöring och uppfattning om sina befäl men också frågor om fysiska och psykiska skador och alkohol intag.⁶⁰ Enkätresultatet, som presenterades i form av olika tabeller, väckte stort intresse bland de närvarande. Några ifrågasatte de siffror som presenterades och då särskilt siffrorna om ångest bland utlandsveteraner som deltog i insatsen i Kongo. Någon sa ”*Sitter det verkligen i så länge?*” Speciellt yngre utlandsveteraner och anhöriga kunde inte riktigt förstå hur de som tjänstgjort i Kongo fortfarande i dag kunde komma ihåg hur det kändes under tjänstgöringen. Men de flesta veteraner erkände att de kände igen sig i siffrorna. ”*Precis som mina erfarenheter!*” hördes det i rummet när olika resultat presenterades.

Vid samma möte visade en annan Kongo-veteran en film från sin tid i Kongo – det saknades ljud till filmen men han berättade om innehållet. Filmen visade under vilka enkla förhållanden FN soldater stred i Kongo men viktigt här är att filmen också gav en möjlighet för utlandsveteranerna att återuppleva sin egen tjänstgöring. Någon deltagare sa t ex: ”*Jag är nog den som senast var ute*

60 Monografin med enkätsvar saknas i referenslista då information om årtal, utgivningsort och utgivare saknas. Enkätsvaren var anonyma men vissa utlandsveteraner önskade framträda med sina namn. Hemkomsten får mindre uppmärksamhet i enkäten, något som kan ha att göra med att 50 år har gått sedan svenska soldater deltog i FN insatsen i Kongo och att hemkomsten skedde under informella former.

i tjänst bland er här i gruppen. 2010 var jag i Afghanistan och jag känner att det inte är mycket som har förändrats och jag känner igen mig i mycket av det du berättar om din tjänstgöring i Kongo. Du behöver inte heller förklara så mycket för oss när du berättar för vi förstår dig.” Att känna igen sig i andras berättelser bidrar till skapandet av en kollektiv identitet.

Vid ett annat möte berättade en annan veteran om sin tjänstgöring. Han visade också bilder från fester. Under visningen skrattade alla i den äldre utlandsveterangruppen. Deras skratt kan tolkas som att de skrattade med berättaren då de kände igen sig i de bilder som visades. Granér (2000) har studerat humorn - med tonvikten på relationsskämt - bland poliser i yttre tjänst. Han skriver att humorn syftar till att framkalla skratt, något som i sin tur ger bland annat en spänningsbefrielse. Han skriver också att skrattet kan leda till en upplevelse av kollektiv gemenskap. Det som är intressant i mitt material är att skratt inte är ett resultat av att någon har skämtat, skrattet följer oftast när något mycket allvarligt eller sorgligt berättats. Granér redovisar olika teorier om humor – livshållningsteorier, spänningsteorier, aggressionsteorier och inkongruensteorier. Av dessa passar *spänningsteorier* bäst med mitt material. Granér (2000:16) skriver att han ser ”*skrattet som ett sätt att lösa spänningar på såväl kroppsligt som i relation till andra. Utifrån detta kan man tala om befriande och hälsobefrämjande humor.*” Såsom jag uppfattat interaktionerna på fredsbaskarnas möten så löser skrattet spänningar.

Följande är några fler exempel på skämt som förekom på mötena. En av de sista bilderna som visades upp av en veteran som tjänstgjort i Kongo visade en solbränd man tillsammans med en vit och blek man. När han såg denna bild skrattade en av de yngre utlandsveteranerna som deltagit i Afghanistan högt och sa spontant ”*sådant gör man idag också!*”. Det visade sig att det har blivit en inofficiell tradition att soldaterna visar upp hur bleka de nya är mot hur solbrända de som ska åka hem efter sin utlandstjänstgöring är. När bilder på flygplanen som användes i Kongo, berättade en utlandsveteran med ett leende att de kunde ta upp ölen i planet i tio min för att göra den kall innan den skulle drickas. Under en filmvisning visades en skjutövning och då sa en yngre Afghanistanveteran ”*Åh 58an, det lever än idag, det är en fin liten trivselspridare*”. Men Granér skriver också att en annan viktig funktion av humor är att avleda ångest. Han använder sig av sin studie av poliser i yttre tjänst och skriver att Skämtandet används som en sorts ventil när poliser konfronteras med liv-och-dödsituationer. Men skämtandet tillåter också att man kan visa sin egen sårbarhet. Det tillåter att man visar att man är rädd och tillåter även att man visar empati

för varandra. Hans exempel kan också tillämpas på de möten som jag analyserat. Skämtandet kan också analyseras med hjälp av Goffmans begrepp främre och bakre regioner. Fredsbaskarnas möten är inte offentliga och ingår därmed i den bakre regionen. Det är här man rör sig bortom de hövlighets – och anständighetsnormer som reglerar hur vi behandlar varandra i de främre regionerna (Perssons 2012:107) och umgås med andra på ett mer avslappnat sätt.

Det finns många likheter i utlandsveteranernas berättelser om sina erfarenheter av utlandstjänstgöring. Berättelserna handlar om kamratskap, gruppstillhörighet och samhörighet och återspeglar resultat av tidigare forskning som jag presenterade i andra kapitlet (som t ex Ahlmark & Larsson 2013; Harrysson & Karlsson). Det var i upprepningar av liknande erfarenheter det sker ett igenkännande deltagarna emellan och härmed blir möten en viktig tillgång för utlandsveteranerna för att bearbeta sina erfarenheter. Som en av veteranerna sa: ” ... *när vi träffas så här och förstår varandra, känner jag hur jag utvecklats under bara ett års tid, när jag gått på dessa möten.* ” Som jag tolkar hans uttalande så bidrog delade erfarenheter till en gemensam identitet. På något sätt är det just det som var ett av mötenas mål, att skapa förståelse för sig själv - och även i gruppen - genom att deltagarna lärde känna varandra. På så sätt skiljer sig det som händer i dessa möten från det som sker i de möten som Goffman presenterar i boken *Presentation of Self in Everyday Life* (1959). Enligt Goffman är människor strategiska aktörer. Med det menar han att människor vill göra ett intryck på andra och det betyder att de presenterar sig själva på ett sådant sätt att presentationen är fördelaktig för dem själva. Det kan tänkas att det som Goffman påstår återskapas i interaktioner, samtal och självpresentationer på mötena. Det kan tänkas att vissa deltagare försökte göra ett gott intryck på andra i rummet (eller åtminstone ville de inte göra något fel eller skämma ut sig). Det kan tänkas vara en annan förklaring till varför de som var nya på möten uppträdde nervöst innan och i början på möten. Men situationen med slutet medlemskap är en annan än de offentliga platser som Goffman skriver om. Det handlar inte heller om att övertala andra men om att skapa utrymme för berättelser och samtal om gemensamma erfarenheter. På mötena utförde deltagarna rollen som veteran framför varandra genom att tala om erfarenheter av utlandstjänstgöring och gruppen enades genom dessa självpresentationer och ett igenkännande som andra tillskrevs dessa framföranden. Såsom jag tolkat innehållet i mötena behövde man varken övertala eller manipulera andra som var närvarande med hjälp av en självpresentation som är anpassad till ”publiken”. Tvärtom måste självpresentationerna vara autentiska och dess framförande vara uppriktigt och ärligt för att de ska övertyga andra deltagare.

6.1.2. Traumatiska erfarenheter

På ett möte berättade en utlandsveteran från Kongo om sin tjänstgöring med rikliga detaljer inklusive informationen om en bomb som Kongolesiska soldater hade använt mot FN-styrkor. När han sa att *”Denna bomb gjorde att hans mage slets sönder, och... tycker det är hemskt att jag inte kommer ihåg hans namn, då det var jag som såg till att han skickades ut i striderna.”* blev det helt tyst i rummet. Jag tolkar att denna tystnad handlade om att alla i rummet blev mycket påverkade av hans berättelse. Men det visade sig i diskussionen som följde, efter en stunds tystnad att det också handlade om annat – nämligen erfarenheter av kriser/traumatiska händelser. Jag har redogjort för personliga berättelser om trauma och PTSD i populärvetenskapliga artiklar i dagspressen i ett tidigare avsnitt.

Det var ibland häpnadsväckande hur deltagarna berättade om sin tjänstgöring oberoende om de deltog i Suez, Kongo, Libanon, Bosnien, Gaza eller Afghanistan. De berättade mycket detaljerat och minnena kopplades ofta till hur kroppen reagerat. Följande är ett citat från en utlandsveteran som efter att han hade visat en bild på en soldat som sover i sin uniform sa:

”I ... var det vi som styrde men jag vet inte hur det är i Afghanistan - har man befolkningen emot sig har man en svår uppgift. Då jobbar man under extra stress under en längre tid och man vet inte vem man kan lita på. Stressen gör att halva ens hjärnhalva sover när man försöker sova. Vilket är något man bara klara av i drygt 14 dagar.”

Som jag tolkar det han sa så handlar det om att kroppen får stryk under tjänstgöringen. Kroppen utsätts för stress och hinner aldrig riktigt återhämta sig. Men med undantag för psykiska problem som ofta uppstår många år efter avslutat tjänstgöringen talar deltagarna inte mycket om utsattheten - och konsekvensen av denna utsatthet - under tjänstgöringen.

Efter att jag presenterat min studie på ett av mötena, fick jag frågan varför jag ville forska om just utlandsveteraner. När jag svarade att jag länge varit intresserad i ämnet då min far är Vietnamveteran, frågade en av deltagarna om jag kunde berätta om min fars erfarenheter och jag blev honom svaret skyldig. Då sa en av utlandsveteraner följande till mig *”Eller hur, han har väl inte berättat något?”* vilket fick mig att inse att min far (med undantag av ett antal anekdoter) inte hade delat med sig av sina erfarenheter. Min reaktion på hans fråga ledde till att utlandsveteranerna nickade instämmande mot varandra. Tolkning av detta kan bara bli att de

kände igen sig i det här att inte kunna öppna upp mot andra – även om det är familj, släkt eller vänner.

Trauma känns som ett stort ord att använda i dessa sammanhang men det finns indikationer som gör att jag ändå vill använda begreppet. På ett av mötena berättade en av Kongo-veteranerna att han blev kontaktad av en kvinna som ville tala med Kongoveteraner eftersom hennes far som stridit i Kongo hade tagit livet av sig när hon var sju år. Han ställde upp på ett samtal och hjälpte henne att få svar på en del av hennes frågor. När detta berättades var det knäpptyst i rummet men flera spände sig i kroppen. Efter detta sa Kongo-utlandsveteranen

”Jag har inte några problem efter min utlandstjänstgöring, dock slår jag i sängen när jag sover. För jag var tränad att inte ge mig, men jag slåss i sängen, enligt min fru, och kommer säkert att göra det ikväll när jag berättat allt som jag gjort nu.”

Hans uttalande passar mycket väl in på det som beskrivits om individuella trauman. I teoriavsnittet introducerade begreppsparat individuell och kollektivt trauma med utgångspunkt i forskning om extrema förhållanden som krig (Shay 2002) eller naturliga katastrofer (Erikson 1976).

Forskning om individuella trauman visar att det tar tid innan det blir möjligt att tala om det som har hänt och att vissa aldrig talar om sina upplevelser. Detsamma gäller PTSD. Även PTSD drabbar dem som varit med om svåra händelser och även här kan symptomen visa sig mycket senare. Shay (1994) skriver att samtal är viktiga för bearbetningen av trauman. Med det menar han att man ska känna sig säker att någon lyssnar och att man kan lita på att berättelsen återberättas sanningsenligt till andra. Vid ett möte berättade en utlandsveteran om sina erfarenheter av utlandstjänstgöring, hemkomst och PTSD. Han började med att berätta om hur han kände sig när han kommit hem efter två utlandstjänstgöringar:

”Vid hemkomsten var det nytt med debriefing och jag visste inte riktigt vad jag hade inom mig. Kände mig bortkommen vid hemkomsten och valde att åka ner igen. När jag kom hem igen försökte jag ta kontakt med vården men mötte psykologer som trodde att jag ljög eller överdrev.”

Hans berättelse bemöttes först med skratt men sedan fortsatte ett flertal utlandsveteraner samtalet. En sa att de som bäst vet vad man varit med om är de som själva har tjänstgjort. Men en annan

kontrar med att *”Det var en civil psykolog som hjälpte mig att inse att jag hade PTSD, jag tror det var lättare för mig att lyssna på henne för hon hade koll på världen utanför Försvarmakten.”*

Det framkom också en del förnekande av problem förknippad med tjänstgöringen. Följande är ett exempel på ett sådant förnekande. När förekomsten av PTSD bland utlandsveteraner diskuterades på ett möte provocerade det fram reaktioner bland utlandsveteranerna och en del ifrågasatte begreppet PTSD och några ifrågasatte innehållet i diagnosen PTSD. Någon sa t ex *”Jag har inga mardrömmar”* men senare på berättar samma veteran att han inte klarade av att vara i närheten av nyårsraketer då han får flashbacks från sin utlandstjänstgöring när han hör ljudet av raketerna. En annan utlandsveteran sa *”Jag har inte PTSD men när min dotter skulle födas och vi åkte till sjukhuset upptäckte jag att det fanns blod på golvet i vår lägenhet och jag fick flashbacks från min tjänstgöring”*.

Det finns olika tolkningar om varför psykiska problem först kommer till ytan långt efter tjänstgöringen. Enligt vissa traumateoretiker kan det ta en eller två generationer innan kollektiva traumatiska erfarenheter kan tas upp offentligt. Däremot är tiden för bearbetning ofta kortare när det gäller individuella traumatiska erfarenheter enligt samma teori. (Se t.ex. Eyerman 2001) Enligt samma teori kan professionell hjälp underlätta bearbetningen av traumatiska upplevelser.

Även Goffmans begrepp karaktärsstigma kan användas som en möjlig tolkning om varför psykiska problem ofta uppkommer långt efter tjänstgöringen. Karaktärsstigma kan tolkas på följande sätt. Det finns förväntningar i samhället på vad det betyder att vara soldat. Här ingår att en soldat ska bete sig maskulint, klara av att delta i militära operationer och anpassa sig till ett civilt liv efter hemkomsten. (Shay 1994) Här ingår även en förväntning att en veteran kan ha fysiska problem som är ett resultat av att han har deltagit i strider. Men om soldaten har problem som inte är kroppsliga, alltså psykiska, blir det svårare att få gehör för dessa problem. Soldater förväntas dölja de psykiska problemen i möten med andra även om dessa också är ett resultat av att de har deltagit i militära strider. Om han/hon inte döljer problemen aktualiseras frågan om stigma då soldaten inte lever upp till förväntningar och stereotypa föreställningar i samhället.⁶¹

61 Med stigmatiseringen skapas även en risk att soldatens psykiska problem inte klassificeras som en sjukdom.

6.2. Att hjälpa varandra

I kapitel 5 har jag beskrivit mötenas formella innehåll samtidigt som jag också tydliggjort att samtalen deltagarna emellan ofta rörde sig i annan riktning. Det jag också försökt förmedla är att det skapades en ”fri zon” där deltagarna visade tillit för varandra. Denna tillit fanns där även om erfarenheterna av utlandstjänstgöring skiljde sig åt och även om det kunde skilja flera år – och även decennier – mellan tjänstgöringen för olika deltagare, tillit veteranerna emellan och bygger såsom jag tolkar det på olika aspekter. För det första, något som jag redan tydliggjort, deltagarnas erfarenheter av utlandstjänstgöring. För det andra, så bidrar gruppens storlek – inte för stor eller för liten – och det faktum att samtalen växer fram på ett informellt även om mötespunkterna är bestämda på förhand till denna känsla. Men månadsvärden som sätter tonen innan och i början på mötena, är också viktig i skapandet av denna stämning. Vid sidan av månadsvärden bidrar även vissa nyckelpersoner (de flesta äldre utlandsveteraner) till att det skapas en atmosfär i rummet som gjorde det möjligt för andra att berätta. Följande exemplifierar denna atmosfär. I början på ett möte berättade min far om sina erfarenheter från Vietnamkriget och trots att hans erfarenheter är från 1960-talet och även om han deltagit i ett krig för USAs – och inte Sveriges – räkning så sa många veteraner efteråt att de kände igen sig i hans berättelse. Här efter berättade en av de äldre veteranerna som blev skadad under sin utlandstjänst vad som hänt honom. Han visade också känslor som han sa länge varit undertryckta och sa att han blev lättad över att ha kunnat öppna upp och berätta. Men han sa även att han var chockerad över att han aldrig tidigare berättat och först nu – många decennier senare - kunde berätta vad som hänt. Hans berättelse följdes av tystnad och det kändes tydligt att alla blev berörda av hans historia. Hans berättelse och hans sätt att berätta – där han var konkret och visade sina känslor - gjorde det möjligt för andra att berätta (och dessutom berätta med känslor inblandade om de kände att det behövdes).

Deltagarna intog olika roller på mötena. Där vissa var mer aktiva än andra och vissa pratade mer medan andra lyssnade. En del var t ex tysta i början på ett möte men under mötets gång blev det fler deltagare som deltog i samtalen, ställde frågor eller berättade om sina erfarenheter. Det kändes inte som att det fanns ett krav att alla skulle tala och det blev också tydligt att vissa var där för att lyssna och ge stöd. Mot slutet av ett möte satte en av utlandsveteranerna som jag inte tidigare träffat, sig bredvid mig och berättade ”*Jag lyssnar mest, vet att grabbarna här behöver någon som lyssnar och det är trevligt att vara här.*” Efter att utlandsveteraner hade berättat om

sina erfarenheter visade de ofta en lättnad över att ha berättat och att ha fått andra att lyssna. Som någon uttryckte det efter att han berättat om sina erfarenheter: ”*inte många orkar lyssna på mig längre*”. Det finns vissa likheter mellan fredsbaskrarnas möten och det som enligt forskningen kännetecknar självhjälsgrupper. Något som jag närmare går in på här.

Innan han definierar självhjälsgrupper ställer Karlsson frågan om en grupp själv ska se sig som en självhjälsgrupp för att men som forskare kan definiera den som en självhjälsgrupp (och omvänt). Jag tolkar hans svar att det är möjligt att vara en självhjälsgrupp även om deltagare inte definierar gruppen som sådan. Så det är möjligt att se fredsbaskrarnas möten som en självhjälsgrupp. Karlsson (2002:56) definition av en självhjälsgrupp som ”*en mindre, deltagarstyrd samling av människor som regelbundet träffas för att bearbeta gemensamma problem genom ömsesidigt stöd och hjälp.*” passar in på fredsbaskrarnas möten. Med ömsesidigt stöd och hjälp menar han att deltagarna är båda hjälpgivare och hjälptagare. I fredsbaskrarnas möten handlar det om symmetriska relationer där deltagare hjälper varandra. Dessa relationer kan tolkas som pluralistiska, något som betyder att det finns ”*en gemensam föreställning om att alla hjälper alla, och där de mer precise hjälprelationerna blir diffusa*” (Karlsson 2002: 19)

Syftet med Karlssons avhandling var att studera självhjälsgrupperna utifrån deras inre och yttre förutsättningar. Vad gäller de inre förutsättningarna var han intresserad i de frågor och problem som självhjälsgrupper samlas kring. I en gruppenkät till medlemmar i svenska självhjälsgrupper frågade Karlsson deltagarna att beskriva sina grupper. Det fanns fyra förvalda svarsalternativ: om gruppen huvudsakligen är en stödgrupp, en påtryckningsgrupp, en samtalsgrupp eller en aktivitetsgrupp (Karlsson 2002: 278). Det visade sig att medlemmarna skapade en gemensam förståelse och social gemenskap samtidigt som de gav ömsesidigt stöd. Även möjligheten att få information, ny kunskap och ett gemensamt sätt att tala om problem nämndes som viktiga i hans undersökning av svenska självhjälsgrupper. Även dessa aspekter återkommer i fredsbaskrarnas möten.

Möten sköts av utlandsveteranerna själva och deltagare intar rollen som ”facilitators”. På så sätt hjälper deltagarna själva till i bearbetningen av tidigare erfarenheter inklusive traumatiska upplevelser. Även dessa aspekter är viktiga då det kan tänkas att det hade varit svårt (eller även omöjligt) att utveckla den känsla av tillit och omtanke deltagarna emellan om representanter för Försvarsmakten eller en annan statlig institution hade varit ordförande och/eller deltagare i

mötena. Detsamma gäller om professionella som socialarbetare, psykologer eller psykoterapeuter hade deltagit. Med yttre förutsättningar menar Karlsson självhjälpsgruppers relation till båda professionella och frivilliga organisationer. Han skriver också att internationell forskning visar att det finns en viss misstänksamhet mot att professionella kan få för stor inflytande i självhjälpsgrupper och påverka gruppernas syften och tillvägagångssätt. Men enligt Karlssons finns det en mer pragmatisk inställning till samarbete med professionella i hans svenska studie.

6.3. Kollektiv identitet

6.3.1. att (åter)skapa en kollektiv identitet

Alla utlandsveteraner har erfarenheter av deltagande i fredsbevarande styrkor i andra länder och även om de som endast deltagit i ett uppdrag utomlands berättade att denna erfarenhet påverkat dem på ett avgörande sätt. Som någon uttryckte det i ett informellt samtal: ”*Vår utlandstjänstgöring är en sådan kort del av vårt liv men det följer efter en hela livet.*” Som citatet ovan tydliggör är tjänstgöringen en stark erfarenhet, som ibland skapar vänskaper för resten av livet och om så inte är fallet, ger åtminstone en gemensam referenspunkt att återkomma till. Men det som också blir tydlig i diskussionen är att man som soldat gör sitt land en ”tjänst”. (Eduards 2012) Uniformen och de insatser man deltagit i blir symboler för denna tjänst.

På de flesta möten återkom veteranerna till den VI-känsla som skapats under utlandstjänstgöringen och även till att soldater har en tydlig roll när de befinner sig utomlands. En sammanställning av olika kommentarer ger följande: ”*Man är på ett visst ställe*”, ”*Uppgifterna är tydliga*”, ”*Man vet vad man ska göra*” och ”*Man är en bland gruppen soldater.*” Tjänstgöringen ställdes ibland mot hemkomsten där den första beskrevs mest i positiva ordalag med ord som kamratstöd och gemenskap medan hemkomsten associeras till känslor av ensamhet – och även till problem som t ex PTSD. När man är hemma igen, blir man veteran och VI-känslan försvinner. Ingen vet riktig vad det innebär att vara veteran. Rollen som veteran är otydlig. ”Veteran” är, såsom jag tolkar samtalen på mötena med hjälp av Goffman (1959) mer en roll som håller på att skapa än en roll med ett tydligt skript. På ett möte kom en av veteranerna med ett förslag att man skulle använda ordet *VIeteran* istället för veteran. Han förklarade sitt förslag närmare med att *VIeteran* kan bidra till att skapa en känsla av gemenskap som fanns under tjänstgöringen men som saknas efter avslutat militärtjänstgöringen. I diskussionen som följde uttalades en önskan om att komma bort från ordet veteran då det ger associationer till den amerikanska veteranen. Här blev det även tal om att försöka skapa en ny symbol t.ex. i form av en

exklusiv ring för att komma bort från det gula bandet som också amerikanska soldater och veteraner kan bära. Svenska soldater har deltagit och deltar i fredsbevarande styrkor och inte som t ex i USA eller England i ett krig. Som en av utlandsveteraner sa: ” ”*det finns en skillnad mellan att delta i fredsbevarande uppdrag och krigsuppdrag*”. De flesta – men inte alla – deltagare höll med honom men någon påpekade att det är viktigare att fokusera kring det soldater har gemensamt nämligen att de har gjort något i landets namn. Det är denna känsla av vad man har gjort som skapar en kollektiv identitet inom bland soldater. Att återskapa denna kollektiva identitet på mötena gör det möjligt att ta fram positiva sociala aspekter som t ex en känsla av tillhörighet, ett emotionellt band och en känsla av plikt och engagemang utlandsveteraner emellan.

Men som jag skrev tidigare är rollen av veteran samtidigt oklar, något som påverkar självpresentationen. Ett av syften med dessa möten är – såsom jag tolkar det – att göra innehållet i rollen som utlandsveteran mer tydligt och här ingår symboler som den blåa basken och det gula bandet men också presentationen av sig själv och gruppen inför en större publik (som inkluderar andra människor men också samhällets institutioner som Försvarsmakten och Svenska Politiker). Innan jag går vidare med självpresentationer vill jag kort ta upp några exempel som visar begränsningar i VIet.

6.3.2. Begränsningar i den kollektiva identiteten

I berättandet om och skapandet av gemensamma erfarenheter tydliggjorde deltagarna samtidigt vilka som inte inkluderas. Det berättades t ex historier om soldater och överordnade som inte höll måttet och reaktioner bland deltagarna visade att det var något som de flesta utlandsveteranerna kunde känna igen sig i. Ofta ledde en sådan berättelse till en annan berättelse om, som någon sa, hur ”*korkade människor kunde bete sig i tjänst*”. Eller som någon annan sa ”*Det tar en dum jävel fem minuter att lära dom att skjuta men ett halvt år för dem att inte skjuta*”. De exempel som berättades innehöll mycket humor och återigen kan Granérs tankar tillämpas här. Men där skrattet tidigare löste spänningar finns det här även aspekter av det som Granér kallar för inkongruensteori då det handlar om att ”*växla mellan och skapa förbindelselänkar mellan områden som är oförenliga*”. (Granér 2000:17). Här ställs ett antagande om att det är viktigt att man beter sig som det förväntas av en soldat mot beteenden som bryter mot dessa antaganden.

Men den kollektiva identiteten begränsades också på grund av genusrelationerna där kvinnornas erfarenheter får en underordnad plats. Det är flest män som deltar och nästan enbart män som

berättar. Det är också männens erfarenheter som står i fokus för berättelserna.⁶² Men frågan om män och maskulinitet diskuterades aldrig öppet på mötena. Som Gherardi & Poggio (2007) visar med sin forskning om mansdominerade organisationer är det inte ovanligt att män inte ser genusrelationer. Tvärtom, skriver de, när män berättade om organisationskulturer och den egna karriären talade de varken om genusrelationer eller maskulinitet. Kvinnor däremot var väl medvetna om att de tillhörde en minoritet. I deras berättande spelade maskulinitet och kvinnlighet en viktig roll och kvinnor berättade också att de anpassade sig till, vad de ansåg, förväntades av dem.

Vid slutet på ett av mötena och när samtalen fortsatte utanför möteslokalen sa en kvinnlig veteran till mig ” *Jag blir aldrig tillfrågad om mina erfarenheter, jag ser mig själv som veteran men har inte fått samma tillgång som resten av deltagarna här - för majoriteten är män.*” Citatet kan tolkas med Morgans (1994) text om militären och maskulinitet. Han skiljer mellan individuella och kollektiva ideal bland soldater. Krigaren, är ett individuellt ideal, medan broderskapet, är ett kollektivt ideal. Båda är maskulina ideal som utestänger kvinnor.⁶³ Men det är också viktigt att påpeka att Morgan skriver om förhållanden i Storbritannien och att dessa ideal inte riktigt passar på svenska förhållanden. Enligt Hedlund (2010) saknar krigaren och broderskapet som ideal bland de soldater in hans studie och de flesta, båda män och kvinnor, såg sig i första hand som fredsbevarare samtidigt som kvinnor beskrev sig själva som hjälparbetare och även civila i militära kläder.

En annan kvinnlig utlandsveteran ansåg att kvinnornas erfarenheter inte riktigt tas tillvara på mötena såväl som i organisationen och berättade följande om sitt deltagande i ett möte för att skapa ett svenskt veterancenter i Stockholm:

62 Något som inte bara kännetecknar fredsbaskarnas möten. Även i tv serier, dokumentärer och böcker framhävs männen som tjänstgjort.

63 På Vietnam-monumentet i Washington står bl a följande ord av William Shakespeare: “*But we (...) shall be remembered; We few, we happy few, we band of brothers; For he today that sheds his blood with me Shall be my brother ...*” (Henry V)

”Kunde uppleva att det var från ett väldigt maskulint perspektiv när de beskrev vem centret skulle vara tillför. Antigen för ... (pekade här på en kongoveteran som stod nära oss) eller för ... (pekade här på en Afghanistan veteran) men inte för de kvinnliga utlandsveteranerna.”

Kvinnorna utestängdes även på ett annat sätt nämligen p g a att det skämtades om kvinnor när någon berättade om sin utlandstjänstgöring. En av historier som en Kongo utlandsveteran delade med sig handlade om de kvinnor som befann sig i närheten av hans dåvarande bataljon. *”Bildens⁶⁴ här visar när fältartisterna var på besök och kolla vilken gullig gump! alla vi stod uppställda men vi hade svårt att hålla vår ställning när hon gick förbi.”* Härefter visade han bilder på elever från en lokal flickskola i Kongo och sedan följde en bild på två äldre tjejer *”Snacka om att vi fick uppmärksamhet från flickorna, men sen här har vi också två sköningar, de gillade oss också men vi ska inte gå in på det”* som möttes av ett stort skratt i rummet. En annan utlandsveteran som visade bilder från sin tjänstgöring och berättade att han hade fått tillfälle att se storbystade kvinnor som var magdansörer, bemöttes också med skratt av övriga deltagare. När samma veteran sedan säger: *”Ursäkta om jag skakar lite ... men hon var den första tjejen jag tagit i på länge”* och fortsätter med *”och hon hjälpte min debriefing!”* möttes han av ett ännu större skratt än tidigare. Enligt Granér innehåller sexskämt *”ofta en bakomliggande önskan om manlig hegemoni, en nedvärdering av kvinnan liksom ett avvisande av ömhet och gemenskap.”* (Granér 2002:31).

Båda Morgan (1994) och Edwards (2007) skriver om militären som en traditionell maskulin organisation Morgan (1994: 165 & 166) skriver t ex att *”Of all the sites where masculinities are constructed, reproduced, and deployed, those associated with war and the military are some of the most direct.”* (1994: 165). Han menar också att maskulinitet upprätthålls med hjälp av olika symboler som t ex uniformen men också vissa kroppar. Dessa kroppar ska vara vältränade och han skriver vidare: *”Training involves the disciplining, controlling and occasional mortification of the body. The individual body and the self that is identified with that body are shaped into the collective body of men.”* (Morgan 1994: 167) Denna kropp är m a o maskulin.⁶⁵ Morgan skriver

64 Bilden visade en kvinna i tidstypiska kläder fotad bakifrån när hon går förbi en uppställd bataljon

65 Rapporten Självbilden bland svenska soldater i utlandsstyrkan (Hedlund 2010) kan användas som ett exempel på hans argument. Den innehåller bland annat svar på en enkät – av de 514 som svarade var 76 kvinnor och 433 män.

också att militären som institution håller på att förändras då kvinnor idag är en självklar del av militärtjänstgöringen. Men som Connell (1995) skriver är förändringar inte helt lätt att genomföra då ojämlika maktförhållanden mellan könen tas för givet.

6.4. *Självpresentationer*

Självpresentationen är viktig för veteranerna på två sätt: i mötena och inför en större publik. Ovan har jag presenterat självpresentationen inför varandra på mötena, men det finns en annan sorts självpresentation som kom fram på mötena och som är mer likt det som Goffman (1959) skriver om och som handlar om presentationen av soldater och veteraner i Sverige. Ett annat sätt att säga det är att där jag tidigare presenterad mötens inre förutsättningar handlar det här om mötens yttre förutsättningar (Karlsson 2002) men i ett bredare perspektiv än hos Karlsson där yttre förutsättningar i först hand handlade om relationen till professionella. Möten är en del av aktiviteterna i en intresseorganisation, Fredsbaskrarna, som har som ett av sina syften att främja svenska veteraners intresse. Organisationens medlemmar möts på grund av gemensamma erfarenheter men också i syfte att presentera sig själva som värdefulla medlemmar i det svenska samhället. Här ingår kontakt med medierna, organisera offentliga visningar (som marscher). Dessa kan med hjälp av Goffman (1959) tolkas som offentliga framföranden och riktar sig till såväl allmänheten som till myndigheter som t.ex. Försvarmakten och politiker. Här handlar det om att få ett positivt erkännande av det man gjort – utlandstjänstgöringen – men även rikta uppmärksamhet på hur man påverkats fysiskt och psykiskt. Även om det aldrig uttalades direkt tolkar jag att fredsbaskrarna med hjälp av sina möten vill ge ett mer positivt innehåll till veteranen i det svenska samhället. Följande innehåller några exempel på hur utlandsveteranerna – ibland tillsammans med andra som Försvarmakten och politiker – försökt synliggöra deras närvaro i det svenska samhället på ett nytt sätt.

6.4.1. *Bemötande av andra*

Det blev tydligt i samtalen att många av deltagarna inte har möjlighet eller känner sig säkra nog att kunna prata om sina erfarenheter av utlandstjänstgöring med andra som inte deltagit i fredsbevarande insatser. Efter en kort berättelse om sin utlandstjänstgöring sa en

Så knappt 20 procent av utlandsstyrkan som besvarade enkäten var kvinnor. Men bilden på framsidan visar fem – halvnakna, mycket muskulösa – män som mycket väl passar in i Morgans beskrivning ovan.

utlandsveteran: ”’Vad gjorde du där’ är nog den fråga jag har fått mest och kanske ni också?”. Hans reaktion möttes med skratt och flera sa högt att de känner igen sig. Att dela gemensamma erfarenheter är av central vikt för utlandsveteranerna och som jag skrev tidigare är samtal med andra utlandsveteraner viktiga då dem skapar möjligheten för att forma en ny identitet. Denna identitet är delvis baserad i tidigare erfarenheter av tjänstgöring men den uppstår också då utlandsveteraner känner att de inte får den uppmärksamhet de förtjänar i det svenska samhället och även att det finns en del fördomar – och även stigma – mot soldater i det svenska samhället (som jag skrev tidigare). Här handlar det om gruppstigma (Goffman 1963) och som delvis beror på separationen av militärtjänstgöring från det civila livet (som presenterats tidigare). Soldater kan göra saker som är normalt förbjudna, som t ex delta i våldshandlingar. Härmed är soldater alltså öppna för stigmatisering som en potentiell (barna-) mördare (som också nämnts tidigare).

Under ett möte sålde ett flertal av den yngre generationen av veteraner märken med orden Swedish Veteran som de flesta deltagare köpte och bar efter mötet. Men även om de flesta deltagare köpte märken, så uttryckte viss tveksamhet om de kommer att bära dessa märken i andra sammanhang. Följande var några av reaktionerna som hördes på mötet: ”*Detta blir till samlingsen därhemma, När ska man ha detta på sig?*” och ”*När vi samlas får vi bara ha regementets färger och symboler annars bär vi aldrig andra märken som visar att vi är veteraner*”. Märkets symbolvärde är hämtat från USA. Under detta möte - men också vid andra möten - nämndes att man tackar veteraner årligen på *Veterans Day* (11 november).⁶⁶ De närvarande berättade också att det fanns en tradition i USA där någon går fram till en veteran och säger ”*Thank you for your service*” (tack för din tjänstgöring). Som jag tolkar veteranernas berättelser finns det en önskan om att bli uppmärksammat på ett liknande sätt i Sverige som i USA. Men berättelserna bottenar också i en önskan att få en annan – och mer synlig – plats i det svenska samhället. Här ingår försök att motverka fördomar och en önskan att utomstående ska få en förståelse för vad en soldat har gått genom/varit med om under sin utlandstjänstgöring.

Berättelser om fördomar och icke förståelse av de som inte tjänstgjort upprepades på de flesta möten. Efter ett att mötena satt jag kvar en längre stund och pratade med ett flertal veteraner som

66 <http://www.va.gov/opa/vetsday/> 2014-02-20

var nyfikna på min forskning och som gärna ville berätta mer om sina utlandsuppdrag och om vad som hänt efter hemkomsten. Det var någon som sa ”*Det är sällan jag öppnar upp mig då jag är rädd att jag får frågan om jag skjutit ihjäl barn*” och en annan deltagare berättade att ”*Det är sällan någon orkar lyssna på oss*”. En webbaserad enkätstudie som Fredsbaskrarna gjort kring bemötandet från såväl myndigheter som av allmänheten efter hemkomsten ger visst stöd åt berättelserna. Studien gjordes under 2012 och enkäten skickades till 1004 utlandsveteraner varav 75 % svarade. Angående bemötande av allmänheten svarade 60 % att de fått ett positivt bemötande medan 40 % ansåg att de bemöttes av oförståelse, ifrågasättande och brist på respekt.⁶⁷

Även i ett annat informellt samtal med en av de äldre veteranerna kom frågan om fördomar mot veteraner bland civila (som inte gjort utlandstjänstgöring) upp. I samtalet säger han bl. a.

”Fördomar har jag mest mött hos lågutbildade och då undrar jag om reptilhjärnan slår till. Text när de frågar ”hur många har du skjutit?” Då brukar jag bemöta dem med ett skämt och säga: ’Vill ni veta hur många kvinnor och barn?’ Efter detta brukar de tystna.”

Han fick medhåll från andra och i samtalet som följde blev det tydligt att de gärna vill förändra denna syn på soldater och resten av samtalet centrerades kring frågan om hur man kunde få ett mer positivt bemötande och svaren handlade om att få större förståelse, motarbeta fördomar men också om att få mer uppmärksamhet i samhället.

6.4.2. Att motarbeta stigmatisering och bli synlig på ett nytt sätt

Utlandsveteranerna samtalade om hur de blev behandlade av ”andra”⁶⁸ men såsom jag tolkat det har denna frustration även bidragit till individuella och gemensamma initiativ. Det finns ett flertal exempel av aktiviteter som utlandsveteraner satt igång (eller samtalat kring) för att motverka fördomar och skapa andra berättelser om utlandsveteraner. Vid ett möte under 2013 diskuterades ett förslag att genomföra en veteranmarsch. Marschen skulle gå mellan olika platser i Skåne och deltagare skulle hålla tal, informera om tjänstgöring mm och sälja det gula bandet. Dessa idéer

67 http://www.fredsbaskrarna.se/images/Missiv_kartlaggning_bemotande_veteraner.pdf 2014-06-08

68 Ordet andra används som en förkortning för olika personer som inte deltagit i utlandstjänstgöring.

blev verklighet och den första marschen genomfördes 2013. 2014 genomfördes en andra marsch. *STOLT VETERAN* är ett annat exempel på försök att skapa större uppmärksamhet och en annan berättelse om veteraner. På Facebook sidan *STOLT VETERAN* kan man läsa:

*”... När vi under Fredsbaskermarschen gick in i de städer vi kom till och såg den uppmärksamheten vi skapade kände vi oss STOLTA, för många av oss var det den första gången sedan vi kom hem från mission, i mitt fall var det över 20 år sedan.”*⁶⁹

Fredsbaskrarna ingår i ett tiotal samarbeten med olika militära organisationer och myndigheter.⁷⁰ Det finns initiativ som är ett resultat av samarbeten mellan utlandsveteraner och representanter för olika myndigheter. Den 29 maj varje år firas Veterandagen med en större tillställning i Stockholm. Här deltar representanter för Forsvarsmakten, utlandsveteraner, politiker och även kungafamiljen. Vid Djurgården i Stockholm finns idag ett Veteranmonument. Monumentet, som skämtsamt benämndes ”kotten” av utlandsveteranerna på mötena, invigdes den 29 maj 2013. I april 2014 samlades politiker, representanter för Forsvarsmakten och Fredsbaskrarna för att bland annat diskutera frågan om behov av ett veterancenter i Sverige. Frågan om ett veterancenter hade tidigare presenterats som motion i riksdagen.⁷¹ Men en av utlandsveteranen som deltagit i mötet sa följande: *”I slutet av mötet sades det att det finns ett behov för ett veterancenter men ingen ville ta ansvar för att bygga det, så nu kommer de först att utvärdera mötet och så får vi se vad som händer.”* Så även om intentioner är bra kommer det att ta tid innan det finns ett veterancenter.

Juni 2013 genomfördes en medaljceremoni i Lund.⁷² Som jag skrev tidigare fick denna ceremoni mycket uppmärksamhet i medierna och det var också en stor publik som tittade på.⁷³ De

69 <https://www.facebook.com/stoltveteran> 2014-05-27

70 <http://www.sverigesveteranforbund.se/forbundet/samarbeten/> 2014-12-10

71 Se http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Forslag/Motioner/Inratta-veterancenter-for-stod_H002F%C3%B6242/?text=true 2014-05-27 och <http://www.sverigesveteranforbund.se/main.php?articleId=489> 2014-05-27

72 <http://www.forsvarsmakten.se/sv/aktuellt/2013/06/medaljregn-i-parken/> 2014-03-25

73 Under mötet berättades det att Forsvarsmakten önskat sig en medaljceremoni på p7 i Revingehed. Det ställdes en del frågor och svaren antydde att ceremonin hade flyttats till Lund p.g.a. att det fanns en säkerhetsrisk som bestod i en rädsla att denna ceremoni skulle attackeras. Diskussionen avslöjade inte vad hotet bestod av.

veteraner som stått i fredsbaskrarnas informationstålt berättade att de hade fått mycket positiva reaktioner från publiken. Varefter en av de äldre veteraner sa: ”*Tänk om vi hade fått ett sådant välkomnade när vi kom hem, när vi kom hem bad till och med personalen oss att skynda oss med att lämna in vår utrustning då regementen skulle stänga och de ville hem.*” En annan av äldre utlandsveteraner berättade att allt han fick var ett brev av Försvarmakten en och en halv månad efter hemkomsten om att dem ville kolla efter eventuella sjukdomar som han kunde fått under sin tjänstgöring. Även andra äldre veteraner ställde denna ceremoni i kontrast till deras hemkomst. Som jag tolkade deras berättelser har det skett en förskjutning angående hemkomsten från att tidigare varit en osynlig angelägenhet där man kom hem och återgick till sitt civila liv till en där hemkomsten uppmärksammas. Hans berättelse ställdes mot dagens ceremonier och program som kan ses som försök att synliggöra att soldater gör en viktig insats när de tjänstgör i andra länder. Något som bidrar till ett erkännande att soldaternas insatser är viktiga samtidigt som det synliggör dem som grupp och en profession inför andra.

6.4.3. Relationen till Försvarmakten

Utlandsveteranerna samtalade också om relationen till Försvarmakten och här diskuterades bland annat möjligheter till och behov av mer stöd. Det uttalades t ex en förhoppning om att Försvarmakten skulle bli bättre i sitt sätt att behandla såväl nyligen hemkomna som äldre veteraner. Deltagarna samtalade också om att olikheter veteranerna emellan inte uppmärksammas tillräckligt. Deras argument här var bland annat att även om alla deltar i fredsbevarande insatser så finns det olika uppdrag och riskerna är olika stora. Dessa kan i sin tur bidra till olika erfarenheter bland veteraner. Dessutom reagerar soldater själva olika på liknande uppdrag och risker och även de psykiska och sociala problemen som uppstår efter hemkomsten skiljer sig åt. Allt detta bidrar till att veteraner har olika behov av hjälp.

Andra ämnen som diskuterades var hemkomstprogrammet, veteransamordnare och även det positiva med att det idag finns en veteranavdelning inom Försvarmakten. Alla deltog aktivt i denna diskussion och berättade historier om den egna hemkomsten. Diskussionen om

hemkomstprogrammet var överlag positiv.⁷⁴ Men det riktades också kritik mot programmet. Det fanns deltagare som ansåg att Försvarsmakten behövde uppmärksamma veteraner bättre vid hemkomsten. En veteran som nyligen kommit tillbaka från Afghanistan och som tidigare gjort utlandstjänstgöring på andra ställen sa följande om hemkomstprogrammet: *”Det enda positiva med att rustas av i Afghanistan var att man slapp träffa samma tant man mötte vid hemkomsten förra gången, hon hade ingen koll.”*

Veteransamordnaren och dess roll diskuterades vid ett flertal möten. Det fanns en nyfikenhet om på vilket sätt samordnare kan vara till stöd för veteranerna men det visade sig råda stor förvirring om vad yrket innebär i det praktiska arbetet och deltagarna ställde många frågor om samordnarnas befogenheter men kom med få svar. Just då var anställningen som veteransamordnare i Skåne vakant vilket också ledde till förvirring bland de närvarande veteranerna.⁷⁵ Så här sa en av veteranerna på ett möte: *”Man kan samtala med dem men senare måste man ändå vända sig till sin lokala vårdcentral för att få hjälp.”* På sin hemsida hänvisar Försvarsmakten till andra myndigheter vid akuta problem. Så om man *”har ett akut behov att komma i kontakt med hälso- och sjukvården kan du själv ringa sjukvårdsupplysningen ... Du kan också kontakta din lokala vårdcentral direkt.”*⁷⁶

Efter alla frågor och oklarheter kring samordnarens roll, inbjöds en samordnare att delta i ett senare möte. Medelåldern bland deltagare var högre än vid andra möten och det fanns ingen som nyligen kommit hem från Afghanistan. Det är med andra ord flest utlandsveteraner som gjort sin utlandstjänstgöring i tidigare fredsbevarande insatser som deltog i mötet. Innan veteransamordnaren berättade om sin yrkesroll berättade denne utförligt om sin egen utlandstjänstgöring. Sedan försökte han förklara vad han gör som veteransamordnare men sa

74 Att alla deltog aktivt i denna diskussion kan tolkas som att hemkomstprogrammet också är något som skapar samhörighet bland veteranerna.

75 Det finns idag 31 veteransamordnare inom olika verksamheter och på olika platser i Sverige. De flesta är samtidigt anhörig samordnare. Det finns dessutom en central veteransamordnare.

76 <http://www.forsvarsmakten.se/sv/information-och-fakta/for-veteraner/kontakta-veteransamordnare/> 2014-01-03

ingenting om sina befogenheter.⁷⁷ Nära honom sitter en utlandsveteran med fötterna sträckt framför sig. Hans fötter är spända och när samtalet fortsatte spände han även sina händer vid kroppen och han är mycket spänd i hakan. Efter ett tag avbrytte mannen inlägget och sa

”Vid min hemkomst tyckte jag att livet flöt på, tills andra gjorde mig uppmärksam på mitt beteende och hur jag isolerade mig. Jag vet inte riktigt vart jag ska vända mig nu? För jag har minnen som spökar ... det var ett tag sen jag gjorde min utlandstjänstgöring.”

Då svarade veteransamordnaren att han kan göra en bedömning och att mannen kan komma till honom för ett samtal. Här ställdes de fråga om vilka hans befogenheter är och om han kan göra mer än denna bedömning. Då svarade veteransamordnaren *”Har man en önskan att få mera hjälp så ska man ta kontakt med sin vårdcentral”*. Vidare ställdes frågan om han kan skicka iväg en orosrapport om han bedömer att en utlandsveteran behöver mer stöd. Då skakade veteransamordnaren på huvudet och svarar *”nej”*. Veteransamordnarrollen är med andra ord begränsad.

Veteransamordnaren berättade också att yrket är nytt och kommer att utvärderas och att det kan hända att det blir nya yrken och andra roller inom Försvarsmakten för att hjälpa veteraner. Härefter var deltagarna tysta och ingen skämtade. Stämningen var tryckt men det var svårt att tolka vad det beror på och efter mötet samtalade veteranerna om andra, aktuella, frågor.

Frågan om hur Försvarsmakten, andra myndigheter och politiker tar hand om veteranerna väckte starka reaktioner bland deltagare på mötena. En viktig fråga här var vem som har ansvar för veteranerna och deras hälsa.

6.5. Politiskt ansvar

Ett tema som diskuterades på de flesta möten var vem som har ansvar för olika problem som utlandsveteraner brottas med. Är det Försvarsmakten som har ansvaret för sina utlandsveteraner efter utlandstjänstgöringen eller ligger ansvaret hos andra myndigheter som t ex hälso- och sjukvården eller är det politiker som har ansvar? Utlandsveteraner var inte eniga var ansvaret ligger. Det de däremot är eniga om var att ingen vill att det ska bli en politisk fråga som var

⁷⁷ Under hans presentation säger en av de närvarande *”Försvarsmakten behöver förbättra sitt arbete med oss men ***** (namnet på veteransamordnaren) går utöver det vanliga när det gäller sitt arbete med oss.”*

kopplat till ett visst parti, på höger-eller- vänstersidan. Istället önskade de att politiker uppmärksammar och diskuterar utlandsveteranernas problem och situation.

En veteran, som senare tar kontakt med riksdagspolitiker för att uppmärksamma utlandsveteranfrågan, säger följande: *”Allt ansvar ska inte ligga hos Försvarmakten, det är våra politiker som bär ansvaret och jag anser därför att det är dom man ska ta kontakt med och diskutera med.”* Samma person startade en sida på Facebook med rubriken STOLT VETERAN.

⁷⁸ På denna sida finns ett brev som skickades ut till politikerna, här följer några citat från brevet:

”När kommer någon politiker från t ex regering att visa oss den respekt och uppmärksamhet vi faktiskt förtjänar genom att delta i någon slags hedersuppvisning.

Försvarmakten har mycket att göra för att bli bättre men ni politiker har banne mig OFANTLIGT mycket mer att göra för att visa oss och alla andra att de står bakom dessa beslut de tagit och inte gömmer sig bakom Försvarmakten. Ni har inte gjort någonting överhuvudtaget medan fm i a försöker. Försvarsministern vet jag att hon var närvarande under medaljeringen av FS24 i våras (...) men det finns så oerhört mycket mer att göra...”

Det finns stöd för hans påminnelse om att mer kan göras i veteranutredningens yttrande från 2014.⁷⁹ Denna utredning, som leddes av Allan Widman som sitter i riksdagen för Folkpartiet, påbörjades 2011. Enligt yttrandet har riksdagen uppnått de mål och delmål som önskades. Som exempel nämns att det idag finns lagstiftning om hur man ska hand om veteranerna. Men utredningen visar samtidigt att det finns brister som t.ex. att kunskapen om de internationella fredsbevarande insatserna är mycket låg bland det svenska folket. För att korrigera dessa brister är förslagen är att staten – genom bland annat Försvarmakten och andra aktörer – vidtar åtgärder för att öka kunskapen i samhället om de internationella militära insatser som Riksdagen gett sitt stöd till. Dessutom förväntas staten att synliggöra utlandsveteranernas situation i samhället.

⁷⁸ <https://www.facebook.com/stoltveteran> 2014-05-27

⁷⁹ http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Utreddningar/Statens-offentliga-utredningar/Svensk-veteranpolitik---ett-an_H2B327/ 2014-05-27

Utredningen visar också att förutsättningar att ge veteranerna rätt stöd, uppföljning och rehabilitering är dåliga då statistik saknas:

”Av uppföljningen framkommer att Försvarsmakten alltfjämt saknar veteranstatistik vilket försvårar för myndigheten och andra berörda aktörer att få kunskap om utvecklingen av veteransoldaternas hälsotillstånd och livssituation. Bristen på veteranstatistik försvårar även för forskningen på veteranområdet.” (s 28)

Ett förslag är därför att Försvarsmakten och de andra berörda myndigheterna måste börja föra statistik om utlandsveteranernas hälsotillstånd och livssituation. Ett annat förslag är att förutsättningar för forskningen om veteraner bör förbättras.

Enligt utredningen finns det dessutom brister i samverkan mellan olika myndigheter (kommuner och landsting) i sitt stöd till skadade veteraner. Ett förslag är därför att Försvarsmakten ska se till att personalen får tillräckligt med stöd före, under och efter sin tjänstgöring. Ett annat förslag är att myndigheten löpande bör göra utvärderingar av organisationen och verksamheten för att säkerhetsställa att personalen som får fysiska eller psykiska besvär identifieras och följs upp.

I Carlén & Falk (2012:295) citeras Per-Olof Michel som är utlandsveteran, överläkare och docent i katastrofpsykiatri:

”Frågan är inte om svenskar i utlandstjänst kommer att drabbas av reaktioner, utan hur många. En viss procent kommer alltid att få reaktioner när de befunnit sig i en konflikthärd, och det någonting Svensson måste börja inse, det är en naturlig följd. (...) Samhället måste inordna system för detta – det finns stora brister i vårt land när det gäller att ta hand om traumatiserade människor.”

7. Avslutande diskussion och framtida forskning

Uppsatsen handlar om ett ämne som – än så länge – fått lite uppmärksamhet inom akademien. Det finns ett fåtal vetenskapliga studier och uppsatser om svenska utlandsveteraner. Även om de flesta av denna forskning använder kvalitativa metoder, så är denna studie unik då den tillåter soldaterna att komma till tals utifrån det som de själva anser är viktigt. Jag har använt en etnografisk metod och deltagit i möten av Fredsbaskarna i Skåne. Så min studie begränsar sig till möten av en viss intresseorganisation men fördelen – jämfört med andra kvalitativa metoder – är

att utlandsveteranerna själva bestämde vad de vill berätta och samtala kring. En stor del av tidigare forskning om utlandsveteraner består av kvalitativa studier med utgångspunkt i intervjuer och frågor som forskaren bestämt på förhand. I min studie började jag med att ta in allt som hände och som det samtalades om på mötena. Det är först i efterhand jag valde de temaområden och begrepp som presenteras i analysdelen.

Resultatdelen består av två kapitel. Här ingår, för det första en beskrivning av själva mötena – hur de framskrider, vilka som deltar i samtalen och även att de närvarande intar olika roller på mötena. Det finns vid sidan av månadsvärden personer som jag kallat för nyckelpersoner som är av central vikt för fredsbaskrarnas möten och som genom sitt sätt att berätta blir rollmodeller för andra utlandsveteraner. Deltagandet av äldre och yngre utlandsveteraner skiljer sig åt och det finns också de som mest lyssnar och de som mest talar (med de som gör båda mitt emellan). Det finns vissa rutiner för mötena – som t ex att de öppnas med en runda och att det finns en dagordning, men som jag försökt synliggöra avbryts dessa rutiner på de flesta möten och tar utlandssoldaterna tar upp egna ämnen.

För det andra består resultatdelen av en analys. Denna analys visar att det finns en stor bredd i de ämnen som diskuterades på mötena. Det handlar om berättelser om tidigare erfarenheter från tjänstgöringen, till problem vid hemkomsten till reflektioner kring bemötandet av andra i samhället, förhållandet till Försvarsmakten och samtal om politiskt ansvar. Här återkommer teman och begrepp som även presenterats i tidigare forskning – och då speciellt uppsatserna - som t ex vikten av grupp tillhörighet under militärtjänstgöring och avsaknaden av samma efter hemkomsten, behov av stöd (av andra utlandsveteraner men även Försvarsmakten och andra myndigheter) och känslan av stigmatisering av soldater i det svenska samhället.

Min studie visar på att det finns ett behov att berätta och samtala bland utlandsveteranerna. Den upprepar något som annan forskning har visat nämligen att utlandsveteraner kan möta fördomar i samhället, och att de saknar en fri zon där de kan prata om ämnen som de anser andra människor i det svenska samhället inte vill lyssna till. Fredsbaskrarnas möten öppnar för möjligheter till samtal. De skapar också möjligheter för självhjälp.

Men min studie pekar också på frågor och områden som behövs studeras närmare. Det finns tystnader i min studie – och även annan forskning – om svenska veteraner som behövs studeras närmare. En sådan tystnad är kvinnornas berättelser. Det fanns lite utrymme på mötena för deras

erfarenheter, något som också påpekades av kvinnliga utlandsveteraner. Men frågan är större än så, kvinnorna anser att deras erfarenheter inte tas tillvara i andra sammanhang som t ex förberedelse för ett veterancenter i Stockholm. Kvinnornas berättelser är också mer undandömda i tidigare forskning och även populärvetenskaplig litteratur. Det behövs forskning som fokuserar på kvinnornas erfarenheter av utlandstjänstgöring och hemkomst. En annan tystnad i min studie är berättelser av yngre utlandsveteranerna. De flesta på mötena tillhörde den äldre generationen och det var också flest äldre utlandsveteraner som berättade om sina erfarenheter. Yngre utlandsveteraner reagerade på andras berättelser men det var endast ett fåtal som berättade om sina erfarenheter. Hildebrandt (2011) följer unga soldater i Afghanistan men det behövs forskning som kan fördjupa de berättelser som finns i hennes bok. Men det behövs också forskning om erfarenheter efter hemkomsten. Så mitt förslag är att det påbörjas forskning om yngre utlandsveteranerna innan de åker ut i tjänst, hur de upplever saker på plats. För att till sist även följa samma grupp av de yngre utlandsveteranerna när de kommit hem.

Sist men inte minst, finns det tystnader inom forskning inom socialt arbete vad gäller svenska utlandsveteraner. Som jag försökt tydliggöra i litteratur översikten så finns det forskning om problem som svenska veteraner upplever efter hemkomsten som t ex PTSD och resultat från min studie kan säkert användas av social arbetare och andra som träffar utlandsveteraner bland sina klienter. Men även här behövs fördjupning t ex med hjälp av studier där utlandsveteraner får möjlighet att berätta om problem med hjälp av egna berättelser. Ett sådant forskningsprojekt kan få betydelse för socialt arbete då det kan öka kunskapen i Sverige om hur utlandstjänstgöring verkligen kan påverka soldaterna och där man tar tillvara kunskaper om att eventuella trauma först kommer till ytan flera år senare.

8. Referenser

Agrell, W (2013) *Ett krig här och nu: från svensk fredsoperation till upprorsbekämpning i Afghanistan 2001 – 2014*. Stockholm: Atlantis.

Ahlmark, A & Larsson, R (2013) *Svenska soldaters upplevelse av återgången till vardagslivet i Sverige*, Kandidatuppsats, Institutionen för Socialt Arbete, Stockholms universitet.

- Andersson, G & Swärd, H (2008) ”*Etiska reflektioner*” kapitel 15 i Meeuwisse, A, Swärd, H, Eliasson-Lappalainen, R & Jacobsson, K (red) *Forskningsmetod för socialvetare*. Stockholm: Natur och kultur.
- Aspers, P (2011) *Etnografiska metoder. Att förstå och förklara samtiden*, Malmö: Liber.
- Berger, P L & Luckmann, T (1967) *The Social Construction of Reality*, New York: Anchor Books.
- Bryman, A (2002) *Social Research Methods*, Oxford: Oxford University Press.
- Burgess, R G (1984) *In the Field. An Introduction to Field Research*, London: George Allen & Unwin.
- Byström, K & Larsson, E (2012) *I huvudet på svenska militärveteraner – innan, under och efter avslutade mission*, Uppsats inom socionomprogrammet, Institutionen för Socialt Arbete, Umeå universitet.
- Carlén, A & Falk, M (2013/2012) *Svenskar i strid: Veteranernas historier 1943 – 2011*, Stockholm: Månocket.
- Connell, R W (2002) *Gender and Power*, Cambridge: Polity Press.
- Connell, R W (1995) *Masculinities*, Berkeley: University of California Press.
- Delamont, S (2002) ”*Ethnography and Participant Observation*”, Atkinson m fl (red), *Handbook of Ethnography*, London: Sage. (<http://srmo.sagepub.com/view/qualitative-research-practice/d19.xml> 2013-10-04)
- Eduards, M (2012) *Kroppspolitik: Om Moder Svea och andra kvinnor*, Stockholm: Atlas.
- Eliasson, U (2011) ”Traumatiska upplevelser kan leda till missbruk” *Alkohol & Narkotika* nr 6: 17-19. (http://www.can.se/globalassets/alkohol_och_narkotika/2011/nr-6/aon-nr6-11-traumatiska-upplevelser-kan-leda-till-missbruk.pdf)
- Erikson, K (1976) *Everything in its Path*, N.Y: Norton
- Eyerman, Ron (2001) *Cultural Trauma. Slavery and the Formation of African American Identity*, Cambridge: Cambridge University Press.

- Gherardi, S & Poggio, B (2007) *Gender telling in Organizations: Narratives from male-dominated environments*, Malmö: Liber.
- Goffman, E (1963) *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall Inc.
- Goffman, E (1959) *Presentation of Self in Everyday Life*, N.Y.: Doubleday Anchor Books.
- Granér, R (2000) ”Stämningen är rå men hjärtlig”. Aspekter på humorns gruppsykologiska funktion bland poliser. Karlstad: Karlstad universitet.
- Halbwachs, M (1992) *On Collective Memory* Chicago: University of Chicago Press.
- Hammarén, N & Johansson, T (2009) *Identitet*, Malmö: Liber.
- Hammarström, F & Månsson, K (2012) *18 år efter Bosnien. Svenska Bosnien veteraners psykiska hälsa och psykologiska utveckling*, Psykologexamenuppsats, Institutionen för psykologi, Umeå universitet.
- Harrysson, M-L & Karlsson, J (2013) *Svenska soldaters psykiska hälsa*, C-uppsats i psykologi, Sektionen för Management, Blekinge Tekniska Högskola.
- Hedlund, E (2010) *Självbilden bland svenska soldater i utlandsstyrkan. En studie av självbilden bland soldater i KS20/KS21 och FS18/FS19*, Rapport F o T pedagogik, Försvarshögskolan.
- Hedlund, E (2011) “What Motivates Swedish Soldiers to Participate in Peacekeeping Missions: Research Note”, *Armed Forces & Society*, 37: 180-190.
- Herman, J L (1992) *Trauma and Recovery*, New York: Random House
- Hildebrandt, J (2012/2011) *Krigare. Ett personligt reportage om de svenska soldaterna i Afghanistan*, Stockholm: Månocket.
- Hoge, C m fl (2004) ”Combat Duty in Iraq and Afghanistan, Mental Health Problems, and Barriers to Care”, *New England Journal of Medicine*, 351 (1): 13-22.
- Hägström, B (2014) ”Fick medalj för veteran marsch” *Sydsvenskan*, 30 maj 2014. (<http://www.sydsvenskan.se/omkretsen/fick-medalj-for-veteranmarsch/>)

Iverson, A C & Greenberg, N (2009) Mental Health of Regular and Reserve Military Veterans”, *Advances in Psychiatric Treatment*, 15:100-106.

Johansson, E (2007) ”Peacekeeping in a Turbulent World: Experiences of Recent Peace Operations from a Swedish Perspective”, *International Review of Sociology*, 17 (1): 55-71.

Jonsson, U & Nordlund, P (2010) *Frivilliga soldater istället för plikt: Internationella erfarenheter och ekonomiska konsekvenser*. Stockholm: Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI).

Karlsson, M (2002) *Själv men inte ensam. Om Självhjälpsgrupper i Sverige*, Stockholm: Stockholms universitet, Socialhögskolan, Institutionen för socialt arbete.

Kleinman, S (1991) ”Field-Workers’ Feelings. What we Feel, Who We Are, How We Analyze” I Shaffir, M.B & Stubbins, R.A. (red.) *Experiencing Fieldwork, An Inside View of Qualitative Research*, London: Sage.

Knoblauch, H (2005) “Focused Ethnography”, *Forum: Qualitative Social Research*, 6 (3):1-12

Madison, D S (2011) *Critical Ethnography. Methods, Ethics and Performance*, Thousand Oaks, California: Sage.

Mason, J (1996) *Qualitative Researching*, London: Sage.

Morgan, D (1994) “Theater of War: Combat, the Military, and Masculinities” Brod, H & Kaufman, M (red.) *Theorizing Masculinities*, London: Sage.

Neovius, M fl. (2014) ”Sjukförklara inte krigsveteraner”, *Svenska dagbladet*, opinion, maj 2014. (http://www.svd.se/opinion/brannpunkt/topp-sjukforklara-inte-veteraner_3609208.svd)

Parkvall, L (2014) “Han besegrade mardrömmen” *Försvarets forum*, 2: 7-9. (<http://www.forsvarsmakten.se/siteassets/6-aktuellt/forsvarets-forum/2014/forsvarets-forum-nr2-2014.pdf>)

Persson, A (2012) *Ritualisering och sårbarhet – ansikte mot ansikte med Goffmans perspektiv på social interaction*, Malmö: Liber.

Pollner, M & Emerson, R M (1983) “The Dynamics of Inclusion and Distance in Fieldwork Relations”, Emerson, R M (red.) *Contemporary Field Research*, Boston: Little Brown.

Shay, J (1994) *Achilles in Vietnam Combat Trauma and the Undoing of Character* New York: Scribner.

Shay, J (2002) *Odysseus in America. Combat Trauma and Trials of Homecoming* New York: Scribner

Silverman, D (2006) *Interpreting Qualitative Data. Methods for Analyzing Talk, Text and Interaction*, London: Sage publications.

Suicides Highlight Failures of Veterans' Support System

(<http://www.nytimes.com/2012/03/25/us/recent-california-suicides-highlight-failures-of-veterans-support-system.html> 2015-01-06)

Suicides Outpacing War Deaths for Troops (<http://www.nytimes.com/2012/06/09/us/suicides-eclipse-war-deaths-for-us-troops.html> 2015-01-06)

Sveriges Veteranföbund Fredsbaskrarna (2013) Kartläggning av bemötandet av utlandsveteraner efter hemkomst från missionsområdet

(http://www.fredsbaskrarna.se/images/Missiv_kartlaggning_bemotande_veteraner.pdf 2014-06-08)

Vetenskapsrådets rapportserie (2011:1) *God Forskningssed*, Stockholm: Vetenskapsrådet.

(<http://www.vr.se/download/18.3a36c20d133afOc12958000491/1321864357049/God+forskningse+d+2011.1.pfd/> 2013-09-02)

Weibull, L (2009) Vi borde också få medalj, Om stöd till militära familjer under utlandstjänstgöring, Stockholm: Försvarshögskolan.

Weibull, L & Hedlund, E (2008) Bilden av oss och de andra. Om svensk trupps möten med civilbefolkning och militära enheter under tjänstgöring i Kosovo 2006, Stockholm: Försvarshögskolan.

Whyte, W F (1993/1943) *Street Corner Society: The Social Structure of an Italian Slum* Chicago: the University of Chicago Press.

Wizelman, L (2011) *When the War Never Ends*, Plymouth: Rowman & Littlefield Publishers Inc.

Åfeldt, M & Kuni, E (2012) Fredsbaskrarna: samverkan mellan frivilligt socialt arbete och offentlig sektor, Kandidatuppsats, Socionomprogrammet, Högskolan Kristianstad.

Östlund, L (2006) "Informationssökning" i Friberg, F (red.) *Dags för uppsats – vägledning för litteraturbaserade examensarbeten*. Lund: Studentlitteratur.

Länkar på nätet:

Att komma hem. En broschyr både till dig som kommer hem och till dig som har väntat hemma (http://jobb.forsvarsmakten.se/siteassets/1-rekryteringswebbplatsen/pdf-och-worddokument/informations--och-rekryteringsbroschyror/att_komma_hem.pdf/ 2014-12-10)

Etiska riktlinjer utarbetat av Vetenskapsrådet:

(<http://www.vr.se/etik.4.3840dc7d108b8d5ad5280004294.html>) (2015-01-06)

Försvarsmaktens definition av utlandsveteran (<http://www.forsvarsmakten.se/sv/var-verksamhet/vartveteranarbete/> 2015-01-06)

Försvarsmaktens veteranarbete (<http://www.forsvarsmakten.se/upload/veteran/FM-veteranarbete.pdf> 2014-01-28).

Försvarsmaktens handlingsplan till stöd till veteraner (<http://www.forsvarsmakten.se/siteassets/5-information-och-fakta/for-veteraner/veteranarbetebroschyr.pdf> 2015-01-06)

Försvarsmakten om stress (<http://www.forsvarsmakten.se/Jobba/Lediga-jobb/Arbeta-internationellt/Hemma-igen/Stresshantering/Stressreaktioner/> 2014-10-20)

Information om Försvarsmaktens medaljer (<http://www.forsvarsmakten.se/sv/information-och-fakta/medaljer-och-utmarkelser/forsvarsmaktens-medaljer/> 2015-01-06)

Kontakt information till hemkomna veteraner: (<http://www.forsvarsmakten.se/sv/information-och-fakta/for-veteraner/rad-och-vagledning/> 2015-01-06)

Lag (2010:449) om Försvarsmaktens personal vid internationella militära insatser (<https://lagen.nu/2010:449> 2015-01-06)

Planer för att hantera soldaternas hemkomst för England (<http://www.veterans-uk.info/> 2015-01-06)

Planer för att hantera soldaternas hemkomst för USA (<http://www.va.gov/> 2015-01-06)

SOU 2007:77, *En svensk veteranpolitik – del 1* (<http://www.regeringen.se/sb/d/8674/a/90311> 2015-01-06)

SOU 2008:91, *En svensk veteranpolitik – del 2 Ansvaret för personalen före, under och efter internationella insatser* (<http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Utreddningar/Statens-offentliga-utredningar/En-svensk-veteranpolitik-del-GWB391/?html=true> 2015-01-06)

SVF (Sveriges Veteränförbund Fredsbaskrarna) (<http://www.sverigesveteranforbund.se/> 2015-01-06)

SVF - Skåne (<http://www.sverigesveteranforbund.se/fredsbaskrarna-skane/> 2015-01-06).

SVF - Kamrathjälp (<http://www.sverigesveteranforbund.se/kamratstod> 2015-01-06)

Veterandagen i USA (<http://www.va.gov/opa/vetsday/> 2014-02-20)

BILAGA 1: Brevet som skickades till Fredsbaskrarnas månadsvärd

Hej Christer! Tack för vårt samtal, fann det otroligt givande!

(...) Här är presentationen av mig själv och mitt projekt:

Karianne Esseveld heter jag, är 29 år och kommer ursprungligen från Lund. Jag har bott i Stockholm de senaste 8 åren men flyttade nyligen ner till Malmö. Jag läser till en masters på

Socialhögskolan i Lund och har ungefär ett år kvar av mina studier. Jag har volontär jobbat med kvinnor som blivit utsatta för våld i nära relationer, dragit i gång träningsprojekt med ungdomar i Södertälje/Tullinge och det senaste året har jag jobbat på Stockholms stadsmmission som behandlingsassistent med narkomaner och alkoholister. För tillfället provar jag på samma jobb här nere i Skåne på stadsmmissionen.

Min framtida uppsats kommer att handla om att göra en jämförande studie på hur soldater vid hemkomsten behandlas i Sverige och Danmark. Vidare som är viktigt att lägga till eftersom många inte förstår hur mitt intresse har börjat, jo, det började tack vare min pappa som är Vietnam veteran i det amerikanska flygvapnet. Han gav mig en artikel för två år sen om unga amerikanska soldater som visade att allt fler tar livet av sig efter hemkomsten. En tanke som slog mig var ”Varför pratar INGEN om detta?”. Nu är det två år senare och jag är fortfarande intresserad i veteranfråga och jag läser massor historiskt om WW1, WW2 eller andra krig.

Jag har läst kursen Socialt arbete med krigsveteraner och fått kontakt med två akademiker som skriver om krigsveteraner. Jag har även tagit kontakt med Försvarsmaktens avdelning som tar hand om veteranfrågor som gärna vill ha min uppsats senare.

Jag är en utomstående men det ser jag som en fördel, jag vill veta mera om hur det ligger till i Sverige. Planen är att gå vidare efter uppsatsen om det nu blir hos Försvarsmakten eller om det blir något annat som vidare studier och ett ännu större projekt. Men jag vet ännu inte vad det blir, det jag vet är att jag inte kommer att ge upp mitt intresse i veteranfrågan.

Viktigt är här att ni förstår att det ni pratar om på era möten är något jag inte har erfarenhet av. Men jag vill förstå och ser er som en grupp individer med olika erfarenheter. Jag dömer ingen och är bra på att hålla tyst. Ni ska också få veta att ni kan säga ”nej” till ett deltagande. Ni kan även dra er ur projektet vid ett senare tillfälle. Något jag också kommer att berätta vid varje möte jag deltar i. Skulle det inte fungera eller händer det att någon inte vill att jag deltar respekterar jag det till fullo.

Varför vill jag komma? Jag vill lyssna och höra vad ni har att säga. Vill ni prata med mig är ni välkomna att dela med er av era erfarenheter.

Hör gärna av er med frågor som gäller det jag skrivit här om mig och mitt projekt.

Mvh/Karianne Esseveld